

**Міністерство освіти і науки України
Державний вищий навчальний заклад
«Донбаський державний педагогічний університет»
Кафедра педагогіки вищої школи**

**Методичні вказівки до
вивчення навчальної дисципліни
«Методологія і методика
педагогічних досліджень»**

**для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 011 – Освітні, педагогічні науки**

Слов'янськ – 2020

УДК 378.016:[001.8:37.015](072)

М 54

Рецензенти:

- Курінна С.М.* – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри дошкільної освіти педагогічного факультету ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»;
- Топольник Я.В.* – доктор педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри педагогіки вищої школи ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет».

М 54 Методичні вказівки до вивчення навчальної дисципліни «Методологія і методика педагогічних досліджень» для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти / Уклад.: Е. А. Панасенко. Краматорськ: Видавництво ЦТРІ – «Друкарський дім», 2020. 71 с.

Методичні вказівки укладено відповідно до освітньої програми «Педагогіка вищої школи» та навчального плану підготовки здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю 011 – Освітні, педагогічні науки. Методичні вказівки створено з метою формування методологічної культури здобувачів вищої освіти щодо здійснення педагогічного дослідження та забезпечення поглибленої теоретичної та технологічної підготовки студентів до написання науково-дослідницьких робіт з урахуванням сучасних вимог до рівня і якості наукових досліджень.

Методичні вказівки адресовано магістрантам, аспірантам, науковим працівникам, вчителям-практикам, що займаються педагогічними дослідженнями.

Друкується за рішенням Вченої ради

Державного вищого навчального закладу

«Донбаський державний педагогічний університет»

(протокол №1 від 28.08.2020 р.)

© ДДПУ, 2020

ЗМІСТ

Розділ 1. Силабус навчальної дисципліни «Методологія і методика педагогічних досліджень»	3
Розділ 2. Робоча програма навчальної дисципліни «Методологія і методика педагогічних досліджень»	9
Розділ 3. Інструктивно-методичні матеріали до практичних занять із навчальної дисципліни «Методологія і методика педагогічних досліджень» ...	19
Розділ 4. Дидактичне забезпечення самостійної роботи із навчальної дисципліни «Методологія і методика педагогічних досліджень»	36
Розділ 5. Контрольні питання із навчальної дисципліни «Методологія і методика педагогічних досліджень»	40
Додатки.....	42

РОЗДІЛ 1
СИЛАБУС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
«МЕТОДОЛОГІЯ І МЕТОДИКА ПЕДАГОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ»

ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
МЕТОДОЛОГІЯ І МЕТОДИКА ПЕДАГОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Назва

Кількість кредитів	4
Рік підготовки, семестр	1 1
Компонент освітньої програми	обов'язковий
Викладач	Панасенко Е.А. – професор кафедри педагогіки вищої школи, доктор педагогічних наук, професор
Контактна інформація	ellinapanasenko@ukr.net
Консультації	Кожну п'ятницю місяця, 13.00. – 14.00.
Анотація навчальної дисципліни	<p><i>Об'єкт вивчення</i> – процес науково-дослідної діяльності у галузі освіти.</p> <p><i>Предмет вивчення</i> – методологія, методи та методика науково-педагогічних досліджень.</p> <p>Навчальна дисципліна спрямована на розвиток методологічної культури, цілісної системи наукових знань щодо організації і проведення досліджень в галузі освіти (дисциплінарних та міждисциплінарних).</p>
Опис навчальної дисципліни	<p><i>Мета навчальної дисципліни:</i> формування у здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти компетентностей, необхідних для вирішення завдань, пов'язаних з плануванням і проведенням наукових досліджень та втіленням їх результатів; розвиток особистості майбутнього науковця та його здатності до самореалізації в науково-дослідній діяльності.</p> <p><i>Програмні компетентності:</i></p> <p><i>Загальні компетентності (ЗК)</i></p> <p>ЗК 1. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.</p> <p>ЗК 2. Здатність проведення досліджень на відповідному рівні.</p> <p>ЗК 4. Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел.</p> <p>ЗК 6. Вміння виявляти, ставити та вирішувати проблеми.</p> <p><i>Фахові компетентності (ФК)</i></p> <p>ФК 1. Здатність виявляти потенційні зв'язки освітньої теорії, освітньої політики та практики.</p> <p>ФК 3. Обізнаність з різними контекстами, у яких може відбуватися навчання.</p> <p>ФК 5. Розуміння цілей і особливостей освітніх систем.</p> <p>ФК 7. Здатність керувати освітніми практико орієнтованими проектами.</p> <p><i>Ключові слова:</i> наукове пізнання, метод, методологія, методологічний підхід, наукове дослідження, концепція дослідження, програма дослідження,</p>

	<p>магістерська робота, наукова стаття, тези, курсова робота, педагогічний експеримент, гіпотеза, академічна доброчесність.</p> <p><i>Очікувані результати навчання:</i></p> <p>ПРН 2. Уміти організувати та проводити науково-педагогічне дослідження.</p> <p>ПРН 3. Узагальнювати емпіричні дані та формулювати висновки.</p> <p>ПРН 6. Доступно та аргументовано представляти результати досліджень у письмовій та усній формах, брати участь у наукових дискусіях.</p> <p>ПРН 9. Здійснювати аналітичний пошук наукової інформації та оцінювати її за критеріями доцільності та достовірності.</p> <p><i>Матеріали та ресурси:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ дистанційний курс «Методологія і методика педагогічних досліджень» http://ddpu.edu.ua:9090/moodle/course/view.php?id=1690 ✓ мультимедійна апаратура, екран, проектор; ✓ бібліотечні фонди.
<p>Теми</p>	<p>Програма навчальної дисципліни містить такі теми:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Наука як форма суспільної свідомості. 2. Поняття про наукове дослідження. Сутність, особливості та види науково-педагогічних досліджень. 3. Етичні принципи здійснення науково-педагогічного дослідження. Академічна доброчесність. 4. Методологія науково-педагогічного дослідження. 5. Методологічні підходи у вивченні педагогічних явищ. 6. Планування науково-педагогічного дослідження. 7. Теоретичні методи науково-педагогічного дослідження. 8. Емпіричні методи науково-педагогічних досліджень. 9. Педагогічний експеримент. 10. Застосування методів математичної статистики у науково- педагогічному дослідженні. 11. Обґрунтування науково-педагогічного дослідження та оформлення його результатів. 12. Мова і стиль наукової роботи. 13. Організаційно-правові та технічні чинники академічної доброчесності у науковій політиці та дослідницькій роботі. 14. Плагіат, як спосіб порушення авторського права та крадіжки інтелектуальної власності. 15. Організація і методика роботи над магістерським дослідженням. 16. Сучасні вимоги до магістерської роботи. 17. Організація і методика роботи з джерелами. 18. Організація і методика роботи над курсовим дослідженням. 19. Апробація науково-педагогічного дослідження. 20. Виступ з науковим повідомленням.
<p>Методичні поради для викладачів «Як навчати?»</p>	<p><i>Методи навчання за джерелом передачі і сприймання інформації:</i> словесні, наочні, практичні.</p> <p><i>Методи навчання за характером логіки пізнання:</i> аналітичний, індуктивний, дедуктивний, традуктивний.</p> <p><i>Методи навчання за рівнем самостійності розумової діяльності:</i> проблемний, частково-пошуковий, дослідницький.</p> <p><i>Методи активні:</i> диспут, дискусія, мозкова атака, аналіз конкретних педагогічних ситуацій, рольові та ділові ігри, навчальні проекти.</p>

<p>Методичні поради для здобувачів «Як навчатися?»</p>	<p><i>Види роботи здобувачів</i> (реферати, анотації, рецензії; презентації результатів виконаних завдань; доповіді; тези; наукові статті; плани-проспекти магістерських робіт, програми педагогічних експериментів)</p>
<p>Оцінювання</p>	<p><i>Види, методи та форми контролю.</i> <u>Види:</u> поточний контроль, підсумковий контроль, семестровий контроль (іспит). <u>Методи:</u> перевірка самостійної роботи, усне опитування <u>Форми:</u> індивідуальна та фронтальна перевірка</p> <p>Оцінювання результатів навчання здобувачів вищої освіти з навчальної дисципліни «Методологія і методика педагогічних досліджень» здійснюється під час проведення навчальних занять (лекції, практичні заняття) та самостійної роботи.</p> <p>Оцінювання під час проведення лекційних, практичних занять є складовою поточного контролю, який має на меті перевірку знань студентів з окремих тем та рівня їх підготовленості до виконання конкретної роботи.</p> <p>Об'єктами поточного контролю є:</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ відвідування і робота на лекції – 1 бал; ✓ усна відповідь та виконання практичних завдань на занятті – 6 балів. <p><i>Відповідь на практичному занятті оцінюється за наступними критеріями:</i></p> <p>5-6 балів – здобувач у повному обсязі опрацював програмний матеріал, основну і додаткову літературу, має глибокі й міцні знання, упевнено оперує набутими знаннями у вирішенні завдань, робить аргументовані висновки, може вільно висловлювати власні судження і переконувати інших, здатний презентувати власне розуміння питання.</p> <p>3-4 бали – здобувач володіє навчальним матеріалом, формулює нескладні висновки, може узагальнювати набуті знання і частково застосовувати їх у вирішенні завдань, аргументація на достатньому рівні.</p> <p>1-2 бали – здобувач вищої освіти загалом самостійно відтворює програмний матеріал, може дати стисло характеристику питання, але у викладеному матеріалі є істотні прогалини, є певні неточності як у відтворенні матеріалу, так і у висновках, аргументація низька, використання набутих знань у вирішенні завдань на низькому рівні.</p> <p><i>Самостійна робота</i> здобувачів вищої освіти оцінюється у 47 б. (денна форма навчання) та 71 б. (заочна форма навчання).</p> <p>Умовою допуску до складання екзамену є накопичення здобувачем протягом навчального семестру не менше 60 балів. Максимальна кількість балів – 100.</p> <p>Здобувачі вищої освіти, які за поточним оцінюванням у семестрі мають результат навчання з дисципліни 60 балів і вище, можуть, за бажанням, бути:</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ звільнені від складання екзамену й отримати в результаті оцінювання 60-80 балів, що відповідають кількості балів поточного оцінювання з навчальної дисципліни; ✓ звільнені від складання екзамену й отримати в результаті оцінювання 81-100 балів, що відповідають кількості балів поточного оцінювання з навчальної дисципліни, за відсутності пропусків занять з усіх предметів семестру без поважних причин (до 10%), але за обов'язкового надання в деканат виконаних самостійних завдань з відповідної дисципліни; ✓ допущені до складання екзамену.

Здобувач вищої освіти може підвищити оцінку, яку він отримав за результатами роботи в семестрі, під час складання екзамену в період сесії. Якщо здобувач вищої освіти на екзамені отримав оцінку нижчу, ніж за результатами роботи в семестрі, у відомість обліку успішності виставляється підсумкова оцінка за результатами роботи в семестрі. Іспит проводиться у письмовій формі.

Розподіл балів із дисципліни

Розподіл балів, що присвоюється здобувачам, із розподілом за темами за результатами поточного контролю

Розподіл балів, що присвоюється здобувачам, із розподілом за темами за результатами поточного контролю

Тема	Лекції		Практичні заняття		Самостійна робота	
	Денна форма	Заочна форма	Денна форма	Заочна форма	Денна форма	Заочна форма
T 1	1	1	-	-	-	-
T 2	1	1	-	-	-	-
T 3	1	1	-	-	-	-
T 4	1	1	-	-	-	-
T 5	1	1	-	-	-	-
T 6	-	-	6	6	-	-
T 7	-	-	6	-	-	3
T 8	-	-	6	6	-	-
T 9	-	-	12	6	-	-
T 10	-	-	6	6	-	-
T 11	-	-	6	-	-	6
T 12	-	-	6	-	-	6
T 13	-	-	-	-	5	6
T 14	-	-	-	-	4	6
T 15	-	-	-	-	10	10
T 16	-	-	-	-	5	6
T 17	-	-	-	-	4	6
T 18	-	-	-	-	5	6
T 19	-	-	-	-	10	10
T 20	-	-	-	-	4	6
Разом	5	5	48	24	47	71

Оцінювання на іспиті відбувається за такими критеріями. Здобувач вищої освіти отримує оцінку:

Відмінно (90-100 б.) – здобувачів вищої освіти демонструє концептуальні та методологічні знання з дисципліни; критично оцінює концепції і теорії; демонструє знання різноманітних підходів до вирішення проблеми організації інформаційного пошуку, самостійного відбору і якісної обробки наукової інформації та емпіричних даних; вміє писати тези, наукові статті; демонструє вміння започатковувати, планувати, реалізовувати та коригувати послідовний процес ґрунтовного наукового дослідження з дотриманням належної академічної доброчесності, здійснювати критичний аналіз, оцінку і синтез нових та комплексних ідей. За час навчання виявив вміння вільно спілкуватися з питань, що стосуються сфери наукових знань, самостійно вирішувати поставлені

завдання, активно включатись в дискусії, відстоювати власну позицію в питаннях та рішеннях, що розглядаються, високий ступінь самостійності, академічної та професійної доброчесності.

Добре (75-89 б.) – здобувачів вищої освіти припускається певних логічних помилок в аргументації власної позиції щодо розуміння концептуальних та методологічних знань з дисципліни; оцінює концепції і теорії; демонструє знання різноманітних підходів до вирішення проблеми організації інформаційного пошуку, самостійного відбору і якісної обробки наукової інформації та емпіричних даних; вмє писати тези, наукові статті; вмє започатковувати, планувати, реалізовувати та коригувати послідовний процес ґрунтового наукового дослідження з дотриманням належної академічної доброчесності, здійснювати аналіз, оцінку і синтез нових та комплексних ідей. За час навчання виявив вміння спілкуватися з питань, що стосуються сфери наукових знань, надавати вичерпні пояснення, переважно самостійно вирішувати поставлені завдання, включатись в дискусії, висловлювати власну позицію в питаннях та рішеннях, що розглядаються, самостійно виправляти допущені помилки, кількість яких є незначною, діяти з академічною та професійною доброчесністю.

Задовільно (60-74 б.) – здобувачів вищої освіти припускається істотних логічних помилок в аргументації власної позиції щодо розуміння концептуальних та методологічних знань з дисципліни; є упущення і неточності під час оцінювання концепцій і теорій; демонструє низький рівень сформованості вміння писати тези, наукові статті; має ускладнення у започаткуванні, плануванні, реалізації та коригуванні послідовного процесу ґрунтового наукового дослідження. За час навчання досить формально ставився до вирішення поставлених завдань, участі у дискусіях, презентації власної позиції в питаннях та рішеннях, що розглядаються; може вирішувати подібні завдання тим, що розглядалися з викладачем, але допускає значну кількість неточностей і грубих помилок, які може усувати з допомогою викладача, діє з академічною та професійною доброчесністю.

Незадовільно (26-59 б.) – не здатний продемонструвати розуміння основних понять навчальної дисципліни; демонструє низький рівень сформованості вміння писати тези, наукові статті; не демонструє будь-яких знань або розуміння основних питань дисципліни; демонструє фундаментальне нерозуміння предмета та відсутність активності у проведенні наукового дослідження.

Політика щодо дедлайнів та перескладань, академічної доброчесності, відвідування: Perezдача та повторне вивчення дисципліни здійснюється відповідно до Положення про організацію освітнього процесу в ДДПУ (<http://www.slavdpu.dn.ua/images/stories/news/normativ/025.pdf>)

Усі завдання, передбачені програмою, мають бути виконані у встановлені терміни. Якщо здобувач вищої освіти був відсутній на заняттях з будь-якої причини, він відпрацьовує навчальні питання та завдання в часи самостійної підготовки та у встановлені викладачем терміни обов'язково звітує про опанування навчального матеріалу.

Дотримання академічної доброчесності.

Під час навчання учасники освітнього процесу зобов'язані дотримуватися академічної доброчесності: етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення

	<p>довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень. Дотримання академічної доброчесності науково-педагогічними працівниками передбачає:</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ посилення на джерела інформації у разі використання ідей, тверджень, відомостей; ✓ дотримання норм законодавства про авторське право; ✓ надання достовірної інформації про результати досліджень та власну педагогічну (науково-педагогічну, творчу) діяльність; ✓ контроль за дотриманням академічної доброчесності здобувачами освіти. <p>Дотримання академічної доброчесності здобувачами освіти передбачає:</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ самостійне виконання навчальних завдань, завдань поточного та підсумкового контролю результатів навчання (для осіб з особливим освітніми потребами ця вимога застосовується з урахуванням їх індивідуальних потреб і можливостей); ✓ посилення на джерела інформації у разі використання ідей, тверджень, відомостей; ✓ дотримання норм законодавства про авторське право; ✓ надання достовірної інформації про результати власної навчальної (наукової, творчої) діяльності. <p>За порушення академічної доброчесності учасники освітнього процесу закладу вищої освіти можуть бути притягнені до такої академічної відповідальності. Нормативно-правове забезпечення: Положення про академічну доброчесність педагогічних, науково-педагогічних працівників та здобувачів у "ДДПУ" http://www.slavdpu.dn.ua/images/stories/news/normativ/012.pdf</p>
<p>Переваги вивчення навчальної дисципліни «Бонус вивчення»</p>	<p>Переваги вивчення навчальної дисципліни: Вивчення дисципліни дає можливість:</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ опанувати концептуальними, методологічними, методичними знаннями науково-педагогічного дослідження; ✓ формувати здатності логічно будувати структуру науково-педагогічного дослідження, застосовувати відповідні методи його реалізації, ✓ здійснювати кількісно-якісне інтерпретування здобутих результатів; ✓ формувати вміння прогнозувати наукову діяльність, моделювати освітні явища і процеси, аналізувати тенденції їх розвитку; ✓ формувати творче, критичне, професійно-педагогічне мислення і ✓ діяльність за рахунок виконаних індивідуальних теоретичних і практичних завдань (проектів), які дозволяють моделювати дії щодо обґрунтування наукових пропозицій щодо логіки, структури педагогічного дослідження, методичного інструментарію; ✓ формувати вміння аналізувати міждисциплінарні явища й процеси, ✓ об'єктивно оцінювати сучасні наукові судження, генерувати оригінальні теоретичні конструкції, гіпотези; формувати вміння обробляти та аналізувати інформацію з різних джерел, використовувати інформаційні та комунікаційні технології у дослідницькій діяльності; ✓ сприяти визначенню шляхів безперервного професійного саморозвитку та самовдосконалення.

РОЗДІЛ 2
РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
«МЕТОДОЛОГІЯ І МЕТОДИКА ПЕДАГОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ»

Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Характеристика навчальної дисципліни	
	денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів – 4	Обов'язкова	
Загальна кількість годин – 120	Рік підготовки:	
	1-й	1-й
	Семестр	
	1-й	1-й
Тижневих годин для денної форми навчання: контактних – 1,4 самостійної роботи студента – 5,3	Лекції	
	10 год.	10 год.
	Практичні	
	16 год.	8 год.
	Самостійна робота	
	94 год.	102 год.
Вид контролю: 1-й семестр – іспит		

Метою вивчення навчальної дисципліни «Методологія і методика педагогічних досліджень» є формування у здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти цілісного бачення наукового дослідження з педагогіки та логіки його побудови, а також засвоєння сукупності методологічних знань щодо призначення, змісту, функцій, принципів та організації дослідницької роботи, розвиток наукового мислення в організації та проведенні наукових досліджень, уміння визначати науковий апарат дослідження та планувати і проводити педагогічний експеримент.

МАТРИЦЯ

компетентностей, програмних результатів навчання, результатів навчання, методів навчання, методів контролю з навчальної дисципліни (обов'язковий компонент) «Методологія і методика педагогічних досліджень»

Компетентності, які формуються (шифр відповідно до освітньої програми)	Програмні результати навчання (шифр відповідно до освітньої програми)	Методи навчання	Методи контролю
<p>ЗК 1. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.</p> <p>ЗК 2. Здатність проведення досліджень на відповідному рівні.</p> <p>ЗК 4. Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел.</p> <p>ЗК 6. Вміння виявляти, ставити та вирішувати проблеми.</p> <p>ФК 1. Здатність виявляти потенційні зв'язки освітньої теорії, освітньої політики та практики.</p> <p>ФК 3. Обізнаність з різними контекстами, у яких може відбуватися навчання.</p> <p>ФК 5. Розуміння цілей і особливостей освітніх систем.</p> <p>ФК 7. Здатність керувати освітніми практико-орієнтованими проектами.</p>	<p>ПРН 2. Уміти організувати та проводити науково-педагогічне дослідження.</p> <p>ПРН 3. Узагальнювати емпіричні дані та формулювати висновки.</p> <p>ПРН 6. Доступно та аргументовано представляти результати досліджень у письмовій та усній формах, брати участь у наукових дискусіях.</p> <p>ПРН 9. Здійснювати аналітичний пошук наукової інформації та оцінювати її за критеріями доцільності та достовірності.</p>	<p>Поєднання традиційних, активних та інтерактивних методів навчання з використанням інноваційних технологій:</p> <ul style="list-style-type: none"> - словесні методи: лекція (проблемна, лекція-дискусія, лекція-консультація, круглий стіл, лекція-провокація, мультимедійна тощо), пояснювально-ілюстративні, репродуктивні, бесіда, диспут, дискусія, дебати; - наочні методи: спостереження, демонстрація, ілюстрація; - практичні методи: обробка довідкової інформації, тезування, рецензування, складання реферату, тез, наукових статей, плану-проспекту наукового дослідження, зокрема з використання інформаційно-комунікаційних засобів навчання (робота із друкованими та електронними інформаційними ресурсами, виконання індивідуальних завдань, тестування); - робота з навчально-методичною літературою (конспектування, анотування, рецензування, написання тез, статей); - відеометод у сполученні з новітніми інформаційними технологіями та комп'ютерними засобами навчання: дистанційні, мультимедійні, веб-орієнтовані, гейміфіковані; - активні методи навчання: метод проєктів, кейс метод, мозкова атака; - інтерактивні методи навчання: технології фасилітативного навчання, методи активізації творчої діяльності, ділові та рольові ігри. 	<p>Спостереження за навчальною діяльністю здобувачів, усне, письмове опитування, тестовий контроль, взаємоконтроль (взаємо-оцінювання), самоконтроль (рефлексія, само-оцінювання) оцінювання самостійної роботи (реферати, плани-проспекти наукових досліджень, наукове повідомлення, доповідь, мультимедійна презент-тація, наукова стаття, тези), екзамен.</p>

3. Структура навчальної дисципліни

Назви тем	Кількість годин									
	Денна форма					Заочна форма				
	усь ого	зокрема				Усь ого	зокрема			
л		пр	ла б	с.р .	л		пр	лаб	с.р.	
Тема 1. Наука як форма суспільної свідомості.	2	2	-	-	-	2	2	-	-	-
Тема 2. Поняття про наукове дослідження. Сутність, особливості та види науково-педагогічних досліджень.	2	2	-	-	-	2	2	-	-	-
Тема 3. Етичні принципи здійснення науково-педагогічного дослідження. Академічна доброчесність.	2	2	-	-	-	2	2	-	-	-
Тема 4. Методологія науково-педагогічного дослідження.	2	2	-	-	-	2	2	-	-	-
Тема 5. Методологічні підходи у вивченні педагогічних явищ.	2	2	-	-	-	2	2	-	-	-
Тема 6. Планування науково-педагогічного дослідження.	2	-	2	-	-	2	-	2	-	-
Тема 7. Теоретичні методи науково-педагогічного дослідження.	2	-	2	-	-	10	-	-	-	10
Тема 8. Емпіричні методи науково-педагогічних досліджень.	2	-	2	-	-	2	-	2	-	-
Тема 9. Педагогічний експеримент.	4	-	4	-	-	2	-	2	-	-
Тема 10. Застосування методів математичної статистики у науково-педагогічному дослідженні.	2	-	2	-	-	2	-	2	-	-
Тема 11. Обґрунтування науково-педагогічного дослідження та оформлення його результатів.	2	-	2	-	-	10	-	-	-	10
Тема 12. Мова і стиль наукової роботи.	2	-	2	-	-	10	-	-	-	10
Тема 13. Організаційно-правові та технічні чинники академічної доброчесності у науковій політиці та дослідницькій роботі.	12	-	-	-	12	10	-	-	-	10

Тема 14. Плагіат, як спосіб порушення авторського права та крадіжки інтелектуальної власності.	10	-	-	-	10	5	-	-	-	5
Тема 15. Організація і методика роботи над магістерським дослідженням.	15	-	-	-	15	10	-	-	-	10
Тема 16. Сучасні вимоги до магістерської роботи.	12	-	-	-	12	10	-	-	-	10
Тема 17. Організація і методика роботи з джерелами.	12	-	-	-	12	10	-	-	-	10
Тема 18. Організація і методика роботи над курсовим дослідженням.	12	-	-	-	12	10	-	-	-	10
Тема 19. Апробація науково-педагогічного дослідження.	11	-	-	-	11	10	-	-	-	10
Тема 20. Виступ з науковим повідомленням.	10	-	-	-	10	7	-	-	-	7
Усього годин	120	10	16	-	94	120	10	8	-	102

4. Програма навчальної дисципліни

4.1. Теми лекцій

№ п/п	Тема практичного заняття	Кількість годин	
		ДФН	ЗФН
1.	Тема. Наука як форма суспільної свідомості.	2	2
2.	Тема. Поняття про наукове дослідження. Сутність, особливості та види науково-педагогічних досліджень.	2	2
3.	Тема. Етичні принципи здійснення науково-педагогічного дослідження. Академічна доброчесність.	2	2
4.	Тема. Методологія науково-педагогічного дослідження.	2	2
5.	Тема. Методологічні підходи у вивченні педагогічних явищ.	2	2
	Разом	10	10

4.2. Теми практичних занять

№ п/п	Тема практичного заняття	Кількість годин	
		ДФН	ЗФН
1.	Тема. Планування науково-педагогічного дослідження.	2	2
2.	Тема. Теоретичні методи науково-педагогічного дослідження.	2	-
3.	Тема. Емпіричні методи науково-педагогічних	2	2

	досліджень.		
4.	Тема. Педагогічний експеримент.	4	2
5.	Тема. Застосування методів математичної статистики у науково-педагогічному дослідженні.	2	2
6.	Тема. Обґрунтування науково-педагогічного дослідження та оформлення його результатів.	2	-
7.	Тема. Мова і стиль наукової роботи.	2	-
	Разом	16	8

4.3. Самостійна робота

№ п/п	Тема	Кількість годин	
		ДФН	ЗФН
1.	Тема. Теоретичні методи науково-педагогічного дослідження.	-	10
2.	Тема. Обґрунтування науково-педагогічного дослідження та оформлення його результатів.	-	10
3.	Тема. Мова і стиль наукової роботи.	-	10
4.	Тема. Організаційно-правові та технічні чинники академічної доброчесності у науковій політиці та дослідницькій роботі.	12	10
5.	Тема. Плагіат, як спосіб порушення авторського права та крадіжки інтелектуальної власності.	10	5
6.	Тема. Організація і методика роботи над магістерським дослідженням.	15	10
7.	Тема. Сучасні вимоги до магістерської роботи.	12	10
8.	Тема. Організація і методика роботи з джерелами.	12	10
9.	Тема. Організація і методика роботи над курсовим дослідженням.	12	10
10.	Тема. Апробація науково-педагогічного дослідження.	11	10
11.	Тема. Виступ з науковим повідомленням.	10	7
	Разом	94	102

5. Критерії оцінювання результатів навчання

Критерії оцінювання результатів навчальних досягнень здобувачів: «**відмінно**» (90-100 балів) – здобувач демонструє високий рівень досягнення запланованих результатів вивчення навчальної дисципліни, «**добре**» (75-89 балів) – здобувач виявляє достатній рівень досягнення запланованих результатів вивчення навчальної дисципліни, «**задовільно**» (60-74 балів) – наявний рівень мінімально достатніх знань, «**незадовільно**» (26-59 балів) – недостатній рівень наявних результатів навчання, «**неприйнятно**» (0-25 балів) – результати навчання відсутні.

6. Засоби діагностики результатів навчання

Засобами оцінювання та методами демонстрування результатів навчання є: завдання для вхідного, поточного та підсумкового контролю, взаємоконтролю (взаємооцінювання), самоконтролю (рефлексія,

самооцінювання), тестового контролю, усного, письмового опитування, оцінювання самостійної роботи (наукове повідомлення, доповідь, реферат, тези, наукова стаття, план-проспект наукового дослідження, мультимедійна презентація), семестровий екзамен.

Питання до екзамену

1. Характеристика процесу наукового пізнання.
2. Наука як суспільно значима сфера людської діяльності.
3. Розвиток науки. Наукові революції.
4. Глобальні кризи й проблема важливості науково-технічного прогресу.
5. Наукове дослідження як форма здійснення і розвитку науки. Види наукових досліджень.
6. Особливості науково-педагогічного дослідження
7. Головні критерії ефективності та вимоги до науково-педагогічного дослідження.
8. Види досліджень у педагогіці
9. Поняття академічної доброчесності. Види порушень академічної доброчесності.
10. Складові академічної доброчесності у закладах вищої освіти. Нормативно-правове забезпечення впровадження принципів академічної доброчесності у ЗВО України.
11. Методологія як теорія та як сукупність методів дослідження.
12. Програма та методика дослідження.
13. Методи емпіричного дослідження
14. Методи теоретичного дослідження
15. Загальнонаукові методи дослідження
16. Етика педагогічного дослідження
17. Методологічні підходи у вивченні педагогічних явищ (системний підхід; синергетичний підхід).
18. Методологічні підходи у вивченні педагогічних явищ (цілісний підхід; особистісний підхід; індивідуальний підхід).
19. Методологічні підходи у вивченні педагогічних явищ (діяльнісний підхід; полісуб'єктний (діалогічний) підхід; культурологічний підхід).
20. Методологічні підходи у вивченні педагогічних явищ (етнопедагогічний підхід; антропологічний підхід; контекстний підхід).
21. Етапи виконання науково-дослідної роботи. Термінологічно-категоріальний апарат дослідження.
22. Аналіз стану досліджуваної проблеми. Вибір теми дослідження.
23. Гіпотеза дослідження.
24. Концепція науково-педагогічного дослідження.

25. Програма науково-педагогічного дослідження.
26. Види теоретичних методів дослідження та їх характеристика: індукція та дедукція, аналіз і синтез, порівняння і класифікація, абстрагування та конкретизація. Поняття про модель та моделювання.
27. Анкетування як один із основних емпіричних методів дослідження у педагогіці. Специфіка та види анкетного опитування. Переваги та недоліки анкетування при проведенні науково-педагогічного дослідження.
28. Основні емпіричні методи науково-педагогічного дослідження: бесіда, експертна оцінка, інтерв'ю, тестування.
29. Особливості проведення педагогічного спостереження.
30. Сутність педагогічного експерименту. Види педагогічного експерименту (констатувальний, формувальний, контролюючий, природний, лабораторний).
31. Планування експерименту (постановка завдань, вибір необхідного числа експериментальних факторів, методика формування експериментального і контрольного масивів, визначення тривалості, фіксування даних).
32. Програма педагогічного експерименту.
33. Застосування методів математичної статистики у науково-педагогічному дослідженні.
34. Зміст обґрунтування науково-дослідної роботи. Схема обґрунтування: **анотація, опис проекту (план** реалізації проекту, ресурси, необхідні для реалізації проекту, результати реалізації проекту), бюджет.
35. Методи зведення й обробки результатів експериментальних досліджень: графічні, табличні. Оформлення таблиці та її розміщення у науковій праці. Оформлення графічних залежностей у вигляді графіків та діаграм.
36. Мова і стиль наукової роботи.
37. Мова наукової статті. Мова рецензії і відгуку.
38. Організація і методика роботи над магістерським дослідженням.
39. Організація і методика роботи з джерелами.
40. Презентація наукового повідомлення на конференції. Композиційно-логічна побудова наукового виступу. Етапи підготовки наукового виступу.
41. Вимоги до написання та оформлення наукових праць (реферат).
42. Вимоги до написання та оформлення наукових праць (тези доповіді).
43. Вимоги до написання та оформлення наукових праць (наукова стаття).

44. Вимоги до написання та оформлення наукових праць (курсова робота).

45. Вимоги до написання та оформлення наукових праць (магістерська робота).

7. Рекомендована література

Основна

1. Академічна доброчесність: проблеми дотримання та пріоритети поширення серед молодих вчених : кол. моногр. / за заг. ред. Н.Г. Сорокіної, А.Є.Артюхова, І.О. Дегтярьової. Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 2017. 169 с.

2. Академічна чесність як основа сталого розвитку університету / Міжнарод. благод. Фонд “Міжнарод. фонд. дослідж. освіт. політики”; за заг.ред.Т.В.Фінікова, А.Є.Артюхова. Київ; Таксон, 2016. 234 с.

3. Лаппо В.В. Основи педагогічних досліджень: Навчально-методичний посібник. Івано-Франківськ: НАІР, 2016. 284 с.

4. Методика та організація наукових досліджень: Навч. посіб. / С. Е. Важинський, Т.І. Щербак. Суми: СумДПУ імені А. С.Макаренка, 2016. 260 с.

5. Науково-педагогічне дослідження: навчальний посібник для магістрантів / Укладачі : Н.Н. Чайченко, О.М. Семенов, Л.М.Артюшкіна, О.М.Рудь. Суми : СОІППО, 2016. 190 с.

6. Хриков Є.М. Методологія педагогічного дослідження / Є.М.Хриков. Х. : ФОП Панов А. М., 2017. 237 с.

Допоміжна

1. Козловський Ю. М. Методика науково-педагогічного дослідження: навч. посібник. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2018. 192 с.

2. Козловський Ю. М. Методологія педагогічного дослідження: навч. посібник. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2018. 196 с.

3. Теоретичні засади науково-дослідницької діяльності суб'єктів освітнього процесу університетів: практичний посібник / Авторський колектив : В.Майборода, О.Ярошенко, Я.Скиба; за ред. О.Ярошенко. Київ : Інститут вищої освіти НАПН України, 2016. 174 с.

4. Ярошук Лілія Основи наукових досліджень: навч. посіб. 2-ге вид., оновл. Saarbrücken–Riga:LAP LAMBERT Academic Publishing, 2019. 162 с.

8. Інформаційні ресурси

1. Google Scholar або Google Академія: пошукова система і некомерційна бібліометрична база даних, що індексує наукові публікації та наводить дані про їх цитування. URL: <https://scholar.google.com.ua/2> .

2. Єдине освітнє інформаційне вікно України. URL: <http://www.osvita.com>
3. Загально- і конкретно-наукова методологія педагогіки [Електронний ресурс]. URL: http://pidruchniki.com/17390919/pedagogika/pedagogichni_tsinnosti
4. Законодавство України. URL: <http://www.rada.kiev.ua>; <http://www.nau.kiev.ua>; <http://www.ukrpravo.kiev.com>; <http://www.liga.kiev.ua>.
5. Логіка і методика науково-педагогічних досліджень. URL: http://pidruchniki.com/1082030235381/pedagogika/logika_metodika_naukovo-pedagogichnih_doslidzhen#741
6. Методика науково-педагогічного дослідження. URL: http://firstedu.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=57:2011-01-06-11-21-16&catid=20:2011-01-03-11-20-33&Itemid=13
7. Методологія і методи педагогічних досліджень. URL: http://pidruchniki.com/19120621/pedagogika/metodologiya_metodi_pedagogichnih_doslidzhen
8. Методологія науки. URL: <http://www.inter-pedagogika.ru>.
9. Методологія педагогіки. URL: http://pidruchniki.ws/1878100834951/pedagogika/metodologiya_pedagogiki
10. Методологія педагогічного дослідження. URL: <http://studentam.net.ua/content/view/3523/97/>
11. Методологія, методи, логіка наукових досліджень. URL: http://pidruchniki.com/1056112760990/dokumentoznavstvo/metodologiya_metodi_logika_naukovih_doslidzhen#172
12. Науменко О. М. Методика організації наукових досліджень в умовах запровадження комп'ютерно орієнтованих засобів навчання : методичні рекомендації // Інформаційні технології і засоби навчання. 2010. №6 (20). URL: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/ITZN/em20/content/10nomsof.htm>
13. Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського. URL: <http://www.nbuv.gov.ua>.
14. Національна парламентська бібліотека України. URL: <http://www.nplu.kiev.ua8>.
15. Освіта України. URL: <http://osvita-ukrainy.com.ua>
16. Портал полегшення процедури оформлення наукових джерел відповідно до вимог Вищої атестаційної комісії (ВАК) України та проходження нормоконтролю при написанні публікацій, курсових, дипломних, дисертацій та інших наукових робіт. URL: www.vak.org.ua
17. Сайт Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В.О. Сухомлинського. URL: <http://www.dnpb.gov.ua>

18. Суть нової методології педагогіки. URL: http://pidruchniki.com/11431213/pedagogika/sut_novoyi_metodologiyi_pedagogiki#49

19. Харківська державна наукова бібліотека ім. Короленка. URL: <http://korolenko.kharkov.com>

9. Посилання на дистанційний курс

Дистанційний курс «Методологія та методика педагогічних досліджень» . URL: <http://ddpu.edu.ua:9090/moodle/course/view.php?id=1690>

РОЗДІЛ 3
ІНСТРУКТИВНО-МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ ДО ПРАКТИЧНИХ
ЗАНЯТЬ З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
«МЕТОДОЛОГІЯ І МЕТОДИКА ПЕДАГОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ»

Практичне заняття № 1

Тема: Планування науково-педагогічного дослідження.

Мета: закріпити уявлення про основні етапи виконання науково-дослідної роботи; навчити правильно формулювати тему дослідження, визначати об'єкт, предмет та гіпотезу дослідження.

Обсяг навчального часу: 2 год

Обладнання: конспекти лекцій, підручники, навчальні посібники, презентації.

План заняття:

1. Етапи виконання науково-дослідної роботи.
2. Термінологічно-категоріальний апарат дослідження.
3. Аналіз стану досліджуваної проблеми.
4. Вибір теми дослідження.
5. Гіпотеза дослідження.
6. Концепція науково-педагогічного дослідження.
7. Програма науково-педагогічного дослідження.

Література

1. Методологічні засади педагогічного дослідження: монографія / авт. кол.: Є.М. Хриков, О. В. Адаменко, В. С. Курило та ін.; за заг. ред. В.С.Курила, Є.М. Хрикова; Держ. закл. „Луган. нац. ун-ті мені Тараса Шевченка”. Луганськ : Вид- во ДЗ„ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2013. 248 с.
2. Методологія наукової діяльності: навчальний посібник / Д. В.Чернілевський, О. Є. Антонова, Л. В. Барановська та ін. ; за ред. проф. Д. В. Чернілевського. – Вінниця : Вид-во АМСКП, 2010. 484 с.
3. Методологія, методика і методи організації науково-педагогічних досліджень // Методологія наукової діяльності: навч. посіб.,переробл. / Д.В.Чернілевський, М.І. Томчук, О.А. Дубасенюк, О.Є. Антонова, В.П.Захарченко, О.В. Вознюк, Н.З Сіранчук / за ред. Д.В. Чернілевського, Вінниця: Нілан-ЛТД, 2012. 364 с.
4. Науково-педагогічне дослідження: навчальний посібник для магістрантів / Укладачі: Н.Н. Чайченко, О.М. Семенов, Л.М.Артюшкіна, О.М. Рудь. Суми: СОШПО, 2015. 190 с.
5. Сисоєва С. О., Кристопчук Т. Є. Методологія науково-педагогічних досліджень: підручник. Рівне: Волинські обереги, 2013. 360 с.
6. Староста В.І., Товканець Г.В. Методологія та методи науково-педагогічних досліджень: навчально-методичний посібник. Мукачєво: МДУ, 2015. 64 с.

7. Тверезівська Н. Т., Сидоренко В. К. Методологія педагогічного дослідження: навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2013. 440 с.

8. Хриков Є.М. Методологія педагогічного дослідження / Є.М.Хриков. Х. : ФОП Панов А. М., 2017. 237 с.

Основні завдання для засвоєння навчального матеріалу та поточного контролю:

1. Підготувати доповідь (до 5 хвилин) за одним питанням заняття.

2. Визначите, про які компоненти дослідження (база, об'єкт, предмет) йде мова в наступних фрагментах:

а) зміст і методика педагогічної актуалізації етичного мислення старших школярів;	
б) процес розвитку соціально орієнтованої особистості на базі середньої загальноосвітньої школи;	
в) освітній процес в профільних класах;	
г) структуризація предметного знання як засіб реалізації особового потенціалу учня;	
д) перспективно-випереджаюче навчання з використанням опорних схем;	
е) інноваційний процес в загальноосвітній школі;	
ж) варіативна система вищої професійної освіти в єдності її когнітивного, аксіологічного та процесуального аспектів;	
з) технологія підготовки фахівця в педагогічному ВНЗ;	
л) формування ціннісних орієнтацій студентів педагогічного ВНЗ як основи їхньої професійної компетентності.	

3. Гіпотеза науково-педагогічного дослідження. Здійсніть критичний аналіз гіпотетичних положень. Визначте, адекватне чи не повною мірою адекватне формулювання гіпотези. Коротко аргументуйте свою думку.

Варіант гіпотези: а) „Продуктивність екологічної діяльності школярів-підлітків залежить від ступеня сформованості в них екологічних знань та умінь, б) „якість педагогічного цілепокладання залежить від точного виявлення рівня сформованості в студентів пізнавальної мотивації”, в) „Необхідними та достатнім педагогічними умовами формування у молодших школярів морального ставлення до природи як самоцінності є: співорганізація, інтеграція пізнавальної (елементарної дослідницької, пізнавально-іраціональної), ціннісно-орієнтаційної, перетворювальної (проектної), рефлексивної екологічної діяльності; педагогічна актуалізація в екологічній діяльності у молодших школярів психологічних механізмів суб'єктифікації, ідентифікації, інтелектуалізації емоцій, емпатії, рефлексії.

Визначте основні вимоги до формулювання гіпотези у науково-педагогічному дослідженні.

4. Напишіть «Вступ» до власної теми дослідження.

Питання для самоконтролю.

1. Назвіть основні етапи педагогічного дослідження?
2. Дайте визначенню терміну «програма дослідження».
3. Назвіть види гіпотез.
4. Назвіть основні функції програми дослідження.
5. Як визначити мету наукового дослідження?
6. Що є предметом та об'єктом дослідження?

Практичне заняття № 2

Тема: Теоретичні методи науково-педагогічного дослідження.

Мета: сформулювати уявлення про основні теоретичні методи науково-педагогічного дослідження, ознайомити з сучасними класифікаціями методів, що використовуються у педагогічному дослідженні, навчити використовувати основні теоретичні методи у власному дослідженні.

Обсяг навчального часу: 2 год

Обладнання: конспекти лекцій, підручники, навчальні посібники, презентації.

План заняття:

1. Поняття про методи наукового пізнання. Метод, методичний прийом і методика.
2. Класифікація методів, що використовуються у науково-педагогічних дослідженнях.
3. Роль теоретичних методів у науковому дослідженні.
4. Види теоретичних методів дослідження та їх характеристика: індукція та дедукція, аналіз і синтез, порівняння і класифікація, абстрагування та конкретизація.
5. Поняття про модель та моделювання.

Література

1. Методологічні засади педагогічного дослідження: монографія / авт. кол.: Є.М. Хриков, О. В. Адаменко, В. С. Курило та ін.; за заг. ред. В.С.Курила, Є.М. Хрикова; Держ. закл. „Луган. нац. ун-ті мені Тараса Шевченка”. Луганськ : Вид-во ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2013. 248 с.
2. Методологія наукової діяльності: навчальний посібник / Д. В.Чернілевський, О. Є. Антонова, Л. В. Барановська та ін. ; за ред. проф. Д. В. Чернілевського. – Вінниця : Вид-во АМСКП, 2010. 484 с.
3. Методологія, методика і методи організації науково-педагогічних досліджень // Методологія наукової діяльності: навч. посіб.,переробл. / Д.В.Чернілевський, М.І. Томчук, О.А. Дубасенюк,

О.Є. Антонова, В.П.Захарченко, О.В. Вознюк, Н.З Сіранчук / за ред. Д.В. Чернілевського, Вінниця: Нілан-ЛТД, 2012. 364 с.

4. Науково-педагогічне дослідження: навчальний посібник для магістрантів / Укладачі: Н.Н. Чайченко, О.М. Семенов, Л.М.Артюшкіна, О.М. Рудь. Суми: СОІППО, 2015. 190 с.

5. Сисоєва С. О., Кристопчук Т. Є. Методологія науково-педагогічних досліджень: підручник. Рівне: Волинські обереги, 2013. 360 с.

6. Староста В.І., Товканець Г.В. Методологія та методи науково-педагогічних досліджень: навчально-методичний посібник. Мукачево: МДУ, 2015. 64 с.

7. Тверезівська Н. Т., Сидоренко В. К. Методологія педагогічного дослідження: навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2013. 440 с.

8. Хриков Є.М. Методологія педагогічного дослідження / Є.М.Хриков. Х. : ФОП Панов А. М., 2017. 237 с.

Основні завдання для засвоєння навчального матеріалу та поточного контролю:

1. Підготувати доповідь (до 5 хвилин) за одним питанням заняття.

2. Підготуйте презентацію за одним із теоретичних методів дослідження.

3. Поєднайте види абстракцій та їх характеристику у наведеній таблиці

Види абстракцій	Характеристика виду
А) Ізолювання	1) відвернення від незавершеності (і завершеності) процесу утворення нескінченної множини, від неможливості задати її повним переліком усіх елементів
Б) Конструктивізація	2) виділення властивостей і відношень, нерозривно пов'язаних з предметами, і позначення їх певними назвами, що надає абстракціям статус самостійних предметів – «надійність», «технологічність»
В) Актуальної нескінченності	3) утворення понять шляхом об'єднання предметів, пов'язаних відношеннями типу рівності в особливий клас (відвернення від деяких індивідуальних властивостей предметів)
Г) Ототожнення	4) відвернення від реальних меж людських можливостей, зумовлених обмеженістю тривалості життя за часом та у просторі (нескінченність виступає вже як потенційно здійсненна)
Д) Потенційної здійсненності	5) відвернення від невизначеності меж реальних об'єктів

Питання для самоконтролю.

1. У чому полягає особливість теоретичних методів наукового дослідження?
2. Охарактеризуйте такі теоретичні методи дослідження, як аналіз та синтез.
3. Поясніть суть індуктивного та дедуктивного методів наукового дослідження.
4. Охарактеризуйте суть гіпотетичного підходу при проведенні наукового дослідження на теоретичному рівні.
5. Яким основним вимогам мають відповідати гіпотетичний та аксіоматичний підходи при здійсненні теоретичного дослідження?

Практичне заняття № 3

Тема: Емпіричні методи науково-педагогічних досліджень.

Мета: сформулювати уявлення про основні емпіричні методи науково-педагогічних досліджень, визначити їх специфіку, переваги та недоліки, навчити застосовувати найбільш розповсюджені емпіричні методи у власному дослідженні.

Обсяг навчального часу: 2 год

Обладнання: конспекти лекцій, підручники, навчальні посібники, презентації.

План заняття:

1. Анкетування як один із основних емпіричних методів дослідження у педагогіці. Специфіка та види анкетного опитування. Переваги та недоліки анкетування при проведенні науково-педагогічного дослідження.
2. Основні емпіричні методи науково-педагогічного дослідження:
  - бесіда,
  - експертна оцінка,
  - інтерв'ю,
  - тестування.
3. Особливості проведення педагогічного спостереження.

Література

1. Методологічні засади педагогічного дослідження: монографія / авт. кол.: Є.М. Хриков, О. В. Адаменко, В. С. Курило та ін.; за заг. ред. В.С.Курила, Є.М. Хрикова; Держ. закл. „Луган. нац. ун-ті мені Тараса Шевченка”. Луганськ : Вид-во ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2013. 248 с.
2. Методологія наукової діяльності: навчальний посібник / Д. В.Чернілевський, О. Є. Антонова, Л. В. Барановська та ін. ; за ред. проф. Д. В. Чернілевського. – Вінниця : Вид-во АМСКП, 2010. 484 с.
3. Методологія, методика і методи організації науково-педагогічних досліджень // Методологія наукової діяльності: навч.

посіб.,переробл. / Д.В.Чернілевський, М.І. Томчук, О.А. Дубасенюк, О.Є. Антонова, В.П.Захарченко, О.В. Вознюк, Н.З Сіранчук / за ред. Д.В. Чернілевського, Вінниця: Нілан-ЛТД, 2012. 364 с.

4. Науково-педагогічне дослідження: навчальний посібник для магістрантів / Укладачі: Н.Н. Чайченко, О.М. Семенов, Л.М.Артюшкіна, О.М. Рудь. Суми: СОППО, 2015. 190 с.

5. Сисоєва С. О., Кристопчук Т. Є. Методологія науково-педагогічних досліджень: підручник. Рівне: Волинські обереги, 2013. 360 с.

6. Староста В.І., Товканець Г.В. Методологія та методи науково-педагогічних досліджень: навчально-методичний посібник. Мукачево: МДУ, 2015. 64 с.

7. Тверезівська Н. Т., Сидоренко В. К. Методологія педагогічного дослідження: навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2013. 440 с.

8. Хриков Є.М. Методологія педагогічного дослідження / Є.М.Хриков. Х. : ФОП Панов А. М., 2017. 237 с.

Основні завдання для засвоєння навчального матеріалу та поточного контролю:

1. Підготувати доповідь (до 5 хвилин) за одним питанням заняття.
2. Вибрати тему дослідження. Згідно з вибраною тематикою наукового дослідження розробити анкету для збору інформації, необхідної для розв'язування проблеми дослідження.
3. Підготувати презентацію за одним із емпіричних методів педагогічного дослідження.

Питання для самоконтролю.

1. Назвіть основні методи емпіричного дослідження.
2. Охарактеризуйте суть методу спостереження та вимоги до його проведення.
3. Розкрийте суть методу вимірювання.
4. Назвіть структуру анкет?
5. Назвіть основні види опитувань?
6. Визначте переваги та недоліки тестування?
7. Поясніть зміст методу «експертна оцінка».

Практичне заняття № 4-5

Тема: Педагогічний експеримент.

Мета: сформувати уявлення про педагогічний експеримент та особливості його проведення; навчити проводити різні види педагогічного експерименту.

Обсяг навчального часу: 4 год

Обладнання: конспекти лекцій, підручники, навчальні посібники, презентації.

План заняття:

1. Сутність педагогічного експерименту.
2. Види педагогічного експерименту (констатувальний, формувальний, контрольний, природний, лабораторний).
3. Планування експерименту (постановка завдань, вибір необхідного числа експериментальних факторів, методика формування експериментального і контрольного масивів, визначення тривалості, фіксування даних).
4. Програма педагогічного експерименту.

Література

1. Методологічні засади педагогічного дослідження: монографія / авт. кол.: Є.М. Хриков, О. В. Адаменко, В. С. Курило та ін.; за заг. ред. В.С.Курила, Є.М. Хрикова; Держ. закл. „Луган. нац. ун-ті мені Тараса Шевченка”. Луганськ : Вид- во ДЗ„ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2013. 248 с.
2. Методологія наукової діяльності: навчальний посібник / Д.В.Чернілевський, О.Є. Антонова, Л. В. Барановська та ін. ; за ред. проф. Д. В. Чернілевського. – Вінниця : Вид-во АМСКП, 2010. 484 с.
3. Методологія, методика і методи організації науково-педагогічних досліджень // Методологія наукової діяльності: навч. посіб.,переробл. / Д.В.Чернілевський, М.І. Томчук, О.А. Дубасенюк, О.Є. Антонова, В.П.Захарченко, О.В. Вознюк, Н.З Сіранчук / за ред. Д.В. Чернілевського, Вінниця: Нілан-ЛТД, 2012. 364 с.
4. Науково-педагогічне дослідження: навчальний посібник для магістрантів / Укладачі: Н.Н. Чайченко, О.М. Семенов, Л.М. Артющкіна, О.М. Рудь. Суми: СОППО, 2015. 190 с.
5. Сисоєва С. О., Кристопчук Т. Є. Методологія науково-педагогічних досліджень: підручник. Рівне: Волинські обереги, 2013. 360 с.
6. Староста В.І., Товканець Г.В. Методологія та методи науково-педагогічних досліджень: навчально-методичний посібник. Мукачево: МДУ, 2015. 64 с.
7. Тверезівська Н. Т., Сидоренко В. К. Методологія педагогічного дослідження: навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2013. 440 с.

8. Хриков Є.М. Методологія педагогічного дослідження / Є.М.Хриков. Х. : ФОП Панов А. М., 2017. 237 с.

Основні завдання для засвоєння навчального матеріалу та поточного контролю:

1. Підготувати доповідь (до 5 хвилин) за одним питанням заняття.
2. Скласти програму педагогічного експерименту.
3. Провести власний констатувальний експеримент серед одногрупників.

Питання для самоконтролю.

1. Дайте формулювання – педагогічний експеримент.
2. Опишіть схему проведення педагогічного експерименту.
3. Які Ви знаєте типи педагогічного експерименту?
4. За якими ознаками формуються контрольна і експериментальна групи?
5. Як обирається тип педагогічного експерименту залежно від контингенту досліджуваних?

Практичне заняття № 6

Тема: Застосування методів математичної статистики у науково-педагогічному дослідженні.

Мета: сформувати основні уявлення про математичні методи опрацювання результатів дослідження; сформувати основні навички та уміння необхідні для розрахунків та обчислень отриманих даних у ході педагогічного експерименту.

Обсяг навчального часу: 2 год

Обладнання: конспекти лекцій, підручники, навчальні посібники, презентації.

План заняття:

1. Математичні методи опрацювання результатів дослідження. Основні поняття математичної статистики.
2. Основні типи вимірювань у науково-педагогічному дослідженні.
3. Визначення генеральної та вибіркової сукупності.
4. Кореляція. Конкордація. Елементи теорії графів.
5. Параметричні і непараметричні статистичні критерії.
6. Загальні підходи до вибору методів перевірки статистичних гіпотез.

Література

1. Методологічні засади педагогічного дослідження: монографія / авт. кол.: Є.М. Хриков, О. В. Адаменко, В. С. Курило та ін.; за заг. ред. В.С.Курила, Є.М. Хрикова; Держ. закл. „Луган. нац. ун-ті мені Тараса

Шевченка”. Луганськ : Вид- во ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2013. 248 с.

2. Методологія наукової діяльності: навчальний посібник / Д.В.Чернілевський, О.Є. Антонова, Л.В.Барановська та ін. ; за ред. проф. Д. В. Чернілевського. – Вінниця : Вид-во АМСКП, 2010. 484 с.

3. Методологія, методика і методи організації науково-педагогічних досліджень // Методологія наукової діяльності: навч. посіб.,переробл. / Д.В.Чернілевський, М.І. Томчук, О.А. Дубасенюк, О.Є. Антонова, В.П.Захарченко, О.В. Вознюк, Н.З Сіранчук / за ред. Д.В. Чернілевського, Вінниця: Нілан-ЛТД, 2012. 364 с.

4. Науково-педагогічне дослідження: навчальний посібник для магістрантів / Укладачі: Н.Н. Чайченко, О.М. Семенов, Л.М.Артюшкіна, О.М. Рудь. Суми: СОІППО, 2015. 190 с.

5. Сисоєва С. О., Кристопчук Т. Є. Методологія науково-педагогічних досліджень: підручник. Рівне: Волинські обереги, 2013. 360 с.

6. Староста В.І., Товканець Г.В. Методологія та методи науково-педагогічних досліджень: навчально-методичний посібник. Мукачево: МДУ, 2015. 64 с.

7. Тверезівська Н. Т., Сидоренко В. К. Методологія педагогічного дослідження: навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2013. 440 с.

8. Хриков Є.М. Методологія педагогічного дослідження / Є.М.Хриков. Х. : ФОП Панов А. М., 2017. 237 с.

Основні завдання для засвоєння навчального матеріалу та поточного контролю:

1. Підготувати доповідь (до 5 хвилин) за одним питанням заняття.

2. Вирішіть задачі:

Задача 1. Під час тематичної атестації з англійської мови в 10-А класі, що навчався за *експериментальною методикою*, одержано такі результати: “12 балів” — 3; “11” — 3; “10” — 2; “9” — 4; “8” — 3; “7” — 5; “6” — 2; “5” — 1; “4” — 1; “3” — 1. Водночас результати тематичної атестації в 10-Б класі, що навчався за *традиційною методикою*, виявилися такими: “11” — 1; “10” — 2; “9” — 2; “8” — 2; “7” — 3; “6” — 3; “5” — 5; “4” — 3; “3” — 4. Порівняйте навчальні досягнення учнів обох класів та зробіть висновок про ефективність експериментальної методики.

ЕГ-25 учнів = 100 %

В-8 учнів або $8 \cdot 100 / 25 = 32\%$

Д-12 учнів $12 \cdot 100 / 25 = 48\%$

С-4 учня або $4 \cdot 100 / 25 = 16\%$

Н-1 учень або 4%

КГ-25 учнів – 100%

В-3 учня або $3 \cdot 100\% / 25 = 12\%$

Д-7 учнів $7 \cdot 100 / 25 = 28\%$

С-11 учнів $11 \cdot 100 / 25 = 44\%$

Н-4 учнів – 16%

Група	Рівні							
	Високий		Достатній		Середній		Низький	
	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%
ЕГ 25 учнів	8	32%	12	48%	4	16%	1	4%
КГ 25 учнів	3	12%	7	28%	11	44%	4	16%
		+20%		+20%		-28%		-12%

Якість навчання $V+D/25 \cdot 100\%$

ЯН(ЕГ) $8+12/25 \cdot 100=80\%$

ЯН (КГ) $3+7/25 \cdot 100=40\%$

Задача 2. Охарактеризуйте навчальні досягнення учнів, якщо під час тематичної атестації з англійської мови одержано такі результати: “12 балів” — 1; “11” — 3; “10” — 2; “9” — 3; “8” — 2; “7” — 4; “6” — 3; “5” — 2; “4” — 2; “3” — 3.

Задача 3. Під час педагогічного експерименту на відтворення міжкультурних понять студентам експериментальних і контрольних груп запропоновано відтворити 100 понять, які вивчалися на заняттях англійської мови. Визначте якість відтворення міжкультурних понять студентами, якщо в процесі проведення експерименту отримані такі результати:

Таблиця «Результати відтворення міжкультурних понять, засвоєних студентами під час їх вивчення»

Відтворення понять студентами експериментальних і контрольних груп						
Студент	Е-1	К-1	Е-2	К-2	Е-3	К-3
1	70	72	90	80	93	86
2	76	64	81	70	58	70
3	80	70	73	51	64	73
4	80	40	78	72	75	71
5	93	42	76	86	81	30
6	84	50	80	40	92	68
7	56	80	88	66	90	87
8	81	64	58	51	93	71
9	92	63	90	56	90	86
10	91	74	92	50	89	63
11	88	77	50	76	82	48

12	77	51	81	56	94	39
13	64	40	52	75	56	70
14	95	38	90	53	61	66
15	90	71	89	68	70	69
16	87	56	76	72	76	49
17	85	70	52	74	82	80
18	80	68	60	59	90	51
19	93	87	70	56	93	54
20	90	54	71	50	75	68
21	92	74	91	40	73	73
22	50	59	78	55	50	70
23	96	53	78	70	90	52
24	57	70	90	60	81	56
25	60	84	54	63	78	90
$\bar{T}$						
$R_T, \%$						
σ^2						
σ						
V_σ						
F- Фішера						
<i>t - Стьюдента</i>						
<i>Висновок</i>						

Формули, за якими обчислюють основні параметричні критерії

Теоретичне (табличне) значення одностороннього *t*-критерію Стьюдента при $\alpha = 0,05$ (5%) становить $t_{0,95} = 2,01$ (розраховане для груп з кількістю студентів $N = 25$).

Фактичне значення одностороннього t_ϕ - критерію при $\alpha = 0,05$ розраховують на основі одержаних експериментальних даних для однакових за об'ємом вибірок:

$$t_\phi = \frac{\bar{X}_e - \bar{X}_k}{\sqrt{(\sigma_e^k + \sigma_k^2)}} \sqrt{N}, \quad (1)$$

⇒ де $\bar{X}_e, \bar{X}_k$ — середні арифметичні значення показника (*середній бал, кількість відтворених понять та ін.*), що відповідають студентам експериментальних та контрольних груп;

⇒ σ_e^2 , σ_k^2 — дисперсія (розрахована відповідно для експериментальних і контрольних груп).

Дисперсія свідчить про ступінь розсіяння окремих значень випадкової величини навколо середнього арифметичного. Її розраховують за формулою:

$$\sigma^2 = \frac{\sum (X_i - \bar{X})^2}{N - 1} \quad (2)$$

Середнім квадратичним відхиленням (або *стандартним відхиленням*) називають значення кореня квадратного з дисперсії (σ_e , σ_k — стандартні відхилення окремих показників відповідно у контрольних та експериментальних групах). Його обчислюють за формулою:

$$\sigma = \sqrt{\frac{\sum (X_i - \bar{X})^2}{N - 1}} \quad (3)$$

Надійність інструментарію оброблення статистичних даних перевіряють за *F-критерієм Фішера-Снедекора* (якщо його значення засвідчує незначну різницю у дисперсіях показників, які порівнюються дослідником, то можна використовувати статистичні характеристики нульової гіпотези на основі *t-критерію Стьюдента*). Ефективність впровадження педагогічної технології, певної методики вивчення дисципліни і т. ін. визначають, міркуючи таким чином:

⇒ якщо $t_{\phi} > 2,01$, то підтверджується альтернативна гіпотеза, тобто відмінність у порівнюваних показниках вважається не випадковою, одержані результати значимі з імовірністю 95% при рівні значущості $\alpha = 0,05$;

⇒ якщо $t_{\phi} < 2,01$, то підтверджується нульова гіпотеза, тобто відмінність у показниках вважається випадковою, одержані результати незначимі.

Коефіцієнт варіації (V_{σ}) є характеристикою коливання (*варіації*) ознаки. Це відносний показник, який визначають за відношенням середнього квадратичного відхилення до середнього арифметичного:

$$V_{\sigma} = \frac{\sigma}{\bar{X}} \cdot 100 \quad (4)$$

Середній бал ($\bar{X}$) визначають як *середнє арифметичне*, тобто за відношенням сумарної кількості балів ($\sum X_i$), яку набрали студенти на певному етапі контролю, до кількості студентів групи (N):

$$\bar{X} = \frac{\sum X_i}{N}, \quad (5)$$

⇒ де X_i — показник, що відповідає i -му студентові в групі.

Важливим показником, який дає змогу порівняти успішність студентів експериментальних і контрольних груп, є **якість** знань, умінь і навичок. Визначаючи цей показник, ураховують загальноприйняті **критерії**, що характеризують **якість** знань, умінь і навичок, а саме:

- ♦ **обсяг** знань (кількість всіх елементів знання про вивчений об'єкт);
- ♦ **глибину** знань (число усвідомлених студентами істотних зв'язків і відношень у знаннях);
- ♦ **міцність** знань (збереження в пам'яті вивченого матеріалу);
- ♦ **оперативність** знань (уміння студентів використовувати знання, вміння і навички у стандартних однотипних умовах);
- ♦ **гнучкість** знань (уміння учнів знаходити варіативні способи застосування набутих знань, умінь і навичок у змінених умовах) тощо.

③ **Якість знань, умінь і навичок** учнів групи (R , %) визначають за відношенням кількості студентів (M), сумарна кількість балів яких за варіант становить кількість балів, що відповідає достатньому (d) і високому (e) рівням навчальних досягнень студентів), до кількості студентів групи (N), тобто:

$$R = \frac{M}{N} \cdot 100 \quad (6)$$

Цей показник можна подати інакше і визначати за сумарною кількістю відповідей студентів з кількістю балів, що відповідають високому (n_e) і достатньому (n_d) рівням навчальних досягнень до загальної кількості оцінок або студентів групи (N) на певному етапі контролю:

$$R = \frac{n_d + n_e}{N} \quad (7)$$

Окрім цього, визначають **повноту відтворення** навчальної інформації з навчальних дисциплін під час вивчення відповідних тем. З цією метою відбирають певну кількість понять (100), які формують під час вивчення теми.

Студентам пропонують дати дефініцію відповідних понять, на основі чого визначають і порівнюють такі показники:

- 1) **кількість відтворених понять** кожним студентом (T_i);
- 2) **середнє значення** кількості відтворених понять ($\bar{T}$) в загальному в класі;

- 3) **якість** відтворення понять (R_T) студентами експериментальних і контрольних груп;
- 4) результати **продуктивної діяльності** студентів (W).

Середнє значення кількості відтворених понять ($\bar{T}$) розраховують як середнє арифметичне (за відношенням суми відтворених понять студентами класу до кількості студентів):

$$\bar{T} = \frac{\sum T_i}{N} \quad (8)$$

Якість відтворення понять (R_T , %) студентами експериментальних і контрольних груп визначають за відношенням кількості студентів (S), які відтворили не менше 70 % від максимальної кількості понять (відповідає достатньому рівню навчальних досягнень студентів), до загальної кількості студентів групи (N), тобто:

$$R_T = \frac{S}{N} \cdot 100 \quad (9)$$

Цей показник можна визначати також за відношенням сумарної кількості відповідей студентів з оцінками, що відповідають високому (m_e) і достатньому (m_d) рівням навчальних досягнень студентів, до загальної кількості оцінок (кількості студентів у групі):

$$R_T = \frac{m_e + m_d}{N} \cdot 100 \quad (10)$$

Практичне заняття № 7

Тема: Обґрунтування науково-педагогічного дослідження та оформлення його результатів.

Мета: сформувати уміння та навички користування методами зведення та обробки отриманих результатів, ознайомити з основними вимогами до написання тез, статей, магістерських робіт.

Обсяг навчального часу: 2 год

Обладнання: конспекти лекцій, підручники, навчальні посібники, презентації.

План заняття:

1. Зміст обґрунтування науково-дослідної роботи. Схема обґрунтування: **анотація, опис проекту (план реалізації проекту, ресурси, необхідні для реалізації проекту, результати реалізації проекту), бюджет.**

2. Методи зведення й обробки результатів експериментальних досліджень: графічні, табличні.

3. Оформлення таблиці та її розміщення у науковій праці.

4. Оформлення графічних залежностей у вигляді графіків та діаграм.

5. Вимоги до написання та оформлення наукових праць (реферат, тези доповіді, наукова стаття, магістерська робота, дисертація, монографія).

Література

1. Методологічні засади педагогічного дослідження: монографія / авт. кол.: Є.М. Хриков, О. В. Адаменко, В. С. Курило та ін.; за заг. ред. В.С.Курила, Є.М. Хрикова; Держ. закл. „Луган. нац. ун-ті мені Тараса Шевченка”. Луганськ : Вид-во ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2013. 248 с.

2. Методологія наукової діяльності: навчальний посібник / Д. В. Чернілевський, О. Є. Антонова, Л. В. Барановська та ін. ; за ред. проф. Д. В. Чернілевського. – Вінниця : Вид-во АМСКП, 2010. 484 с.

3. Методологія, методика і методи організації науково-педагогічних досліджень // Методологія наукової діяльності: навч. посіб., переробл. / Д.В.Чернілевський, М.І. Томчук, О.А. Дубасенюк, О.Є. Антонова, В.П.Захарченко, О.В. Вознюк, Н.З Сіранчук / за ред. Д.В. Чернілевського, Вінниця: Нілан-ЛТД, 2012. 364 с.

4. Науково-педагогічне дослідження: навчальний посібник для магістрантів / Укладачі: Н.Н. Чайченко, О.М. Семенов, Л.М. Артюшкіна, О.М. Рудь. Суми: СОППО, 2015. 190 с.

5. Сисоєва С. О., Кристопчук Т. Є. Методологія науково-педагогічних досліджень: підручник. Рівне: Волинські обереги, 2013. 360 с.

6. Староста В.І., Товканець Г.В. Методологія та методи науково-педагогічних досліджень: навчально-методичний посібник. Мукачево: МДУ, 2015. 64 с.

7. Тверезівська Н. Т., Сидоренко В. К. Методологія педагогічного дослідження: навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2013. 440 с.

8. Хриков Є.М. Методологія педагогічного дослідження / Є.М.Хриков. Х. : ФОП Панов А. М., 2017. 237 с.

Основні завдання для засвоєння навчального матеріалу та поточного контролю:

1. Підготувати доповідь (до 5 хвилин) за одним питанням заняття.

2. Випишіть вимоги ВАК до написання статей.

3. Оформити результати констатувального експерименту (проведеного на практичному 4-5) у вигляді таблиць та діаграм.
4. Написати тези доповіді за результатами проведеного дослідження.

Питання для самоконтролю.

1. Назвіть основні вимоги до написання наукової статті.
2. Перерахуйте вимоги до оформлення таблиць та малюнків у магістерських роботах.
3. Визначте основні вимоги до написання магістерських робіт.

Практичне заняття № 8

Тема: Мова і стиль наукової роботи.

Мета: сформувати у здобувачів вищої освіти основні уявлення про наукову мову, її характерні ознаки, відмінності та особливості застосування.

Обсяг навчального часу: 2 год

Обладнання: конспекти лекцій, підручники, навчальні посібники, презентації.

План заняття:

1. Стильові ознаки наукової мови.
2. Лексика і фразеологія наукового мовлення. Наукові терміни.
3. Морфологічні ознаки наукової мови.
4. Синтаксис наукової мови.
5. Стилїстичні особливості наукової мови.
6. Мовні засоби в науковій роботі.
7. Мова наукової статті. Мова рецензії і відгуку.

Література

1. Методологічні засади педагогічного дослідження: монографія / авт. кол.: Є.М. Хриков, О. В. Адаменко, В. С. Курило та ін.; за заг. ред. В.С.Курила, Є.М. Хрикова; Держ. закл. „Луган. нац. ун-ті мені Тараса Шевченка”. Луганськ : Вид- во ДЗ„ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2013. 248 с.
2. Методологія наукової діяльності: навчальний посібник / Д. В.Чернілевський, О. Є. Антонова, Л. В. Барановська та ін. ; за ред. проф. Д. В. Чернілевського. – Вінниця : Вид-во АМСКП, 2010. 484 с.
3. Методологія, методика і методи організації науково-педагогічних досліджень // Методологія наукової діяльності: навч. посіб.,переробл. / Д.В.Чернілевський, М.І. Томчук, О.А. Дубасенюк, О.Є. Антонова, В.П.Захарченко, О.В. Вознюк, Н.З Сіранчук / за ред. Д.В. Чернілевського, Вінниця: Нілан-ЛТД, 2012. 364 с.
4. Науково-педагогічне дослідження: навчальний посібник для магістрантів / Укладачі: Н.Н. Чайченко, О.М. Семенов, Л.М.Артюшкіна, О.М. Рудь. Суми: СОІППО, 2015. 190 с.

5. Сисоєва С. О., Кристопчук Т. Є. *Методологія науково-педагогічних досліджень: підручник*. Рівне: Волинські обереги, 2013. 360 с.
6. Староста В.І., Товканець Г.В. *Методологія та методи науково-педагогічних досліджень: навчально-методичний посібник*. Мукачево: МДУ, 2015. 64 с.
7. Тверезівська Н. Т., Сидоренко В. К. *Методологія педагогічного дослідження: навчальний посібник*. Київ: Центр учбової літератури, 2013. 440 с.
8. Хриков Є.М. *Методологія педагогічного дослідження* / Є.М.Хриков. Х. : ФОП Панов А. М., 2017. 237 с.

Основні завдання для засвоєння навчального матеріалу та поточного контролю:

1. Підготувати доповідь (до 5 хвилин) за одним питанням заняття.
2. Скласти рецензію та відгук на науковій статті (статті за вибором студента).

Питання для самоконтролю.

1. Визначте стильові ознаки наукової мови.
2. Назвіть лексичні ознаки наукової мови.
3. Визначте основні вимоги до написання рецензій та відгуків.
4. Назвіть мовні засоби у науковій роботі.
5. Дайте визначення терміну «мовні кліше».

РОЗДІЛ 4
ДИДАКТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
«МЕТОДОЛОГІЯ І МЕТОДИКА ПЕДАГОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ»

Перелік завдань для самостійної роботи здобувачів вищої освіти
денної форми навчання

Тема	Завдання	Кількість балів
1. Організаційно-правові та технічні чинники академічної доброчесності у науковій політиці та дослідницькій роботі.	1. Підготувати доповідь-презентацію (20 слайдів) на тему за вибором: (1) Академічна доброчесність у наукових дослідженнях. 2) Інтелектуальна власність та авторське право. Діяльність Всесвітньої організації інтелектуальної власності (ВОІВ). 3) Шляхи формування нової академічної культури на принципах академічної доброчесності. Міжнародні договори із забезпечення авторського права, чинні на території України.	5 б.
2. Плагіат, як спосіб порушення авторського права та крадіжки інтелектуальної власності.	1. Укласти Кодекс академічної доброчесності педагога-дослідника	4 б.
3. Організація і методика роботи над магістерським дослідженням.	1. Розробити план-проспект магістерського дослідження (дивись Додаток 2).	10 б.
4. Сучасні вимоги до магістерської роботи.	1. Розробити презентацію плану-проспекту магістерського дослідження (10 слайдів)	5 б.
5. Організація і методика роботи з джерелами.	1. Укласти список використаних джерел до плану-проспекту магістерського дослідження (50 позицій) за національними правилами оформлення бібліографічних покликань (http://www.kdu.edu.ua/GV_jurnal/pryklad_oformlennya_lit_dzherel.pdf).	4 б.
6. Організація і методика	1. Розробити план-проспект курсової роботи з педагогіки вищої школи (дивись Додаток 3).	5 б.

роботи над курсовим дослідженням.		
7. Апробація науково-педагогічного дослідження.	1. Підготувати наукову статтю у фахове видання України (дивись Додаток 4).	10 б.
8. Виступ з науковим повідомленням.	1. Підготувати тези доповідей на наукову конференцію (дивись Додаток 5).	4 б.

Перелік завдань для самостійної роботи здобувачів вищої освіти заочної форми навчання

Тема	Завдання	Кількість балів																				
1. Теоретичні методи науково-педагогічного дослідження.	1. Заповнити таблицю <table border="1" data-bbox="491 882 1240 1368"> <thead> <tr> <th>Назва методу дослідження</th> <th>Характеристика методу</th> </tr> </thead> <tbody> <tr><td>Індукція</td><td></td></tr> <tr><td>Дедукція</td><td></td></tr> <tr><td>Аналіз</td><td></td></tr> <tr><td>Синтез</td><td></td></tr> <tr><td>Порівняння</td><td></td></tr> <tr><td>Класифікація</td><td></td></tr> <tr><td>Абстрагування</td><td></td></tr> <tr><td>Конкретизація</td><td></td></tr> <tr><td>Моделювання</td><td></td></tr> </tbody> </table>	Назва методу дослідження	Характеристика методу	Індукція		Дедукція		Аналіз		Синтез		Порівняння		Класифікація		Абстрагування		Конкретизація		Моделювання		3 б.
Назва методу дослідження	Характеристика методу																					
Індукція																						
Дедукція																						
Аналіз																						
Синтез																						
Порівняння																						
Класифікація																						
Абстрагування																						
Конкретизація																						
Моделювання																						
2. Обґрунтування науково-педагогічного дослідження та оформлення його результатів.	1. Підготувати реферат на тему: «Вимоги до написання та оформлення наукових праць (реферат, тези доповіді, наукова стаття, магістерська робота).	6 б.																				
3. Мова і стиль наукової роботи.	1. Укласти словник мовних кліше для написання науково-педагогічного дослідження (дивись Додаток 1).	6 б.																				
4. Організаційно-правові та технічні чинники академічної	1. Підготувати доповідь-презентацію (20 слайдів) на тему за вибором: (1) Академічна доброчесність у наукових дослідженнях. 2) Інтелектуальна власність та авторське право. Діяльність Всесвітньої організації інтелектуальної власності	6 б.																				

доброчесності у науковій політиці та дослідницькій роботі.	(ВОІВ). 3) Шляхи формування нової академічної культури на принципах академічної доброчесності. Міжнародні договори із забезпечення авторського права, чинні на території України.	
5.Плагіат, як спосіб порушення авторського права та крадіжки інтелектуальної власності.	1.Укласти Кодекс академічної доброчесності педагога-дослідника	6 б.
6.Організація і методика роботи над магістерським дослідженням.	1. Розробити план-проспект магістерського дослідження (дивись Додаток 2).	10 б.
7.Сучасні вимоги до магістерської роботи.	1. Розробити презентацію плану-проспекту магістерського дослідження (10 слайдів)	6 б.
8.Організація і методика роботи з джерелами.	1. Укласти список використаних джерел до плану-проспекту магістерського дослідження (50 позицій) за національними правилами оформлення бібліографічних покликань (http://www.kdu.edu.ua/GV_jurnal/pryklad_oformlennya_lit_dzherel.pdf).	6 б.
9.Організація і методика роботи над курсовим дослідженням.	1. Розробити план-проспект курсової роботи з педагогіки вищої школи (дивись Додаток 3).	6 б.
10.Апробація науково-педагогічного дослідження.	1.Підготувати наукову статтю у фахове видання України (дивись Додаток 4).	10 б.
11.Виступ з науковим повідомленням.	1.Підготувати тези доповідей на наукову конференцію (дивись Додаток 5).	6 б.

Самостійна робота з дисципліни «Методологія і методика педагогічних досліджень» є одним із засобів контролю за знаннями студентів. Її виконання є суттєвим чинником у професійній підготовці

студентів. Самостійна робота студентів не тільки сприяє усвідомленню і засвоєнню теоретичного матеріалу, а й застосуванню його на практиці.

У процесі самостійної роботи студенти мають оволодіти вміннями та навичками:

- організації самостійної навчальної діяльності;
- самостійної роботи в бібліотеці з каталогами;
- праці з навчальною, навчально-методичною, науковою, науково-популярною літературою;
- конспектування літературних джерел;
- роботи з довідковою літературою;
- опрацювання статистичної інформації.

Кожен студент повинен вміти раціонально організувати свою навчальну діяльність. Важливим є вміння скласти план своєї роботи, чітко визначити її послідовність. Необхідно, щоб план самостійного навчання був реальним і його виконання давало плідні наслідки у навчальному процесі. У процесі виконання різних видів самостійних завдань при виникненні певних утруднень, студент може звернутися на індивідуальні консультації до викладача, який читає навчальну дисципліну.

Завдання самостійної роботи передбачає підкріплення здобутих теоретичних знань, а також формування практичних умінь майбутніх викладачів вищої школи.

РОЗДІЛ 5

КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ ІЗ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «МЕТОДОЛОГІЯ І МЕТОДИКА ПЕДАГОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ»

1. Характеристика процесу наукового пізнання.
2. Наука як суспільно значима сфера людської діяльності.
3. Розвиток науки. Наукові революції.
4. Глобальні кризи й проблема важливості науково-технічного прогресу.
5. Наукове дослідження як форма здійснення і розвитку науки. Види наукових досліджень.
6. Особливості науково-педагогічного дослідження
7. Головні критерії ефективності та вимоги до науково-педагогічного дослідження.
8. Види досліджень у педагогіці
9. Поняття академічної доброчесності. Види порушень академічної доброчесності.
10. Складові академічної доброчесності у закладах вищої освіти. Нормативно-правове забезпечення впровадження принципів академічної доброчесності у ЗВО України.
11. Методологія як теорія та як сукупність методів дослідження.
12. Програма та методика дослідження.
13. Методи емпіричного дослідження
14. Методи теоретичного дослідження
15. Загальнонаукові методи дослідження
16. Етика педагогічного дослідження
17. Методологічні підходи у вивченні педагогічних явищ (системний підхід; синергетичний підхід).
18. Методологічні підходи у вивченні педагогічних явищ (цілісний підхід; особистісний підхід; індивідуальний підхід).
19. Методологічні підходи у вивченні педагогічних явищ (діяльнісний підхід; полісуб'єктний (діалогічний) підхід; культурологічний підхід).
20. Методологічні підходи у вивченні педагогічних явищ (етнопедагогічний підхід; антропологічний підхід; контекстний підхід).
21. Етапи виконання науково-дослідної роботи. Термінологічно-категоріальний апарат дослідження.
22. Аналіз стану досліджуваної проблеми. Вибір теми дослідження.
23. Гіпотеза дослідження.
24. Концепція науково-педагогічного дослідження.
25. Програма науково-педагогічного дослідження.
26. Види теоретичних методів дослідження та їх характеристика: індукція та дедукція, аналіз і синтез, порівняння і класифікація,

абстрагування та конкретизація. Поняття про модель та моделювання.

27. Анкетування як один із основних емпіричних методів дослідження у педагогіці. Специфіка та види анкетного опитування. Переваги та недоліки анкетування при проведенні науково-педагогічного дослідження.

28. Основні емпіричні методи науково-педагогічного дослідження: бесіда, експертна оцінка, інтерв'ю, тестування.

29. Особливості проведення педагогічного спостереження.

30. Сутність педагогічного експерименту. Види педагогічного експерименту (констатувальний, формувальний, контролюючий, природний, лабораторний).

31. Планування експерименту (постановка завдань, вибір необхідного числа експериментальних факторів, методика формування експериментального і контрольного масивів, визначення тривалості, фіксування даних).

32. Програма педагогічного експерименту.

33. Застосування методів математичної статистики у науково-педагогічному дослідженні.

34. Зміст обґрунтування науково-дослідної роботи. Схема обґрунтування: анотація, опис проекту (план реалізації проекту, ресурси, необхідні для реалізації проекту, результати реалізації проекту), бюджет.

35. Методи зведення й обробки результатів експериментальних досліджень: графічні, табличні. Оформлення таблиці та її розміщення у науковій праці. Оформлення графічних залежностей у вигляді графіків та діаграм.

36. Мова і стиль наукової роботи.

37. Мова наукової статті. Мова рецензії і відгуку.

38. Організація і методика роботи над магістерським дослідженням.

39. Організація і методика роботи з джерелами.

40. Презентація наукового повідомлення на конференції. Композиційно-логічна побудова наукового виступу. Етапи підготовки наукового виступу.

41. Вимоги до написання та оформлення наукових праць (реферат).

42. Вимоги до написання та оформлення наукових праць (тези доповіді).

43. Вимоги до написання та оформлення наукових праць (наукова стаття).

44. Вимоги до написання та оформлення наукових праць (курсова робота).

45. Вимоги до написання та оформлення наукових праць (магістерська робота).

ДОДАТКИ

Додаток 1

МОВНІ/МОВЛЕННЄВІ СТАНДАРТИ-КЛІШЕ ДЛЯ НАПИСАННЯ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Мотивація актуальності теми і важливості дослідження

Проблема ... перебуває у центрі уваги...

- ... заслуговує на особливу увагу.
- ... посідає важливе місце.
- ... є актуальною.
- ... давно є на часі.
- ... є цілком на часі.
- ... відноситься до найактуальніших.
- ... цілком не є вирішеною.
- ... є малорозробленою, недослідженою.
- ... є дискусійною, не досить розробленою.
- ... фрагментарно висвітлювалася в.
- ... не була об'єктом спеціального вивчення

Важливо

- . дослідити.
- . описати (здійснити опис)
- . узагальнити.
- . вивчити.
- . встановити.
- . пояснити.
- . систематизувати.
- . схарактеризувати (дати характеристику).
- . класифікувати.
- . визначити.
- . підсумувати.
- . проаналізувати.
- . з'ясувати.
- . розробити.
- . здійснити експеримент.
- . простежити.
- . укласти.
- . виявити.
- . експериментально перевірити.

Історія й сучасний стан розробки питання в науковій літературі

- Прийнято вважати, що...
- Загальновідомо, що...

- Є думка, що...
- На думку (кого?). , ...
- Згідно з точкою зору ...
- Відповідно до концепції ...
- Як вважає (вважають)., ...
- Існуючі точки зору з цього питання можна класифікувати таким чином...
- Дослідженням цієї проблеми займалися...
- Цих поглядів дотримується (дотримуються)...
- Гіпотезу (передбачення) про. висунув (розробив)...
- Початок напрямку (тенденції) покладено...
- Нову концепцію (ідею, гіпотезу, теорію тощо) розроблено...

Мета і завдання статті

- Статтю присвячено такому питанню, як ...
- Мета статті полягає в тому, щоб...
- Завдання дослідження формулюється ...
- Метою є встановити (встановлення) ...
- Метою є визначити (визначення)...
- У статті порівнюється (порівнюються)....
- У статті виявляється (виявляються) ...
- У статті вивчається (вивчаються) ...
- У статті з'ясовується (з'ясовуються) ...
- Автор розв'язує низку завдань, а саме: ...
- Мета статті – проаналізувати (описати, схарактеризувати) ...
- Метою роботи є дослідження ...

Виклад суті дослідження

- Є підстави вважати...
- Умови та хід експерименту дозволяють висунути гіпотезу...
- Гіпотетично можна стверджувати...
- Перевіriamo запропоновану гіпотезу.
- Виходячи з передбачення..., ...
- Однією з найважливіших особливостей (чого?) ... є ...
- Об'єкт дослідження характеризується такими особливостями: ...
- Об'єкт аналізу має такі специфічні якості, як...
- Зібраний матеріал підлягає структуруванню...
- Матеріали здійсненого обстеження дозволяють згрупувати (класифікувати, узагальнити, уточнити,

конкретизувати).

- За структурою можна виокремити.
- Нами зафіксовано (виявлено, з'ясовано, описано).

Висновки, рекомендації, пропозиції

- Таким чином, проведене дослідження (аналіз) підтверджує, що...
- Отже, є всі підстави зробити такий висновок: ...
- Як підсумок зазначимо, що...
- Дані здійсненого аналізу дозволяють зробити висновок про...
- Відтак, можна впевнено стверджувати, що...
- Сформулюємо основні висновки та рекомендації...
- Описана у статті методика проведення експерименту являє собою...
- Нарешті, зробимо висновок про ...
- Підсумовуючи все сказане, відзначимо, що...
- Підбиваючи підсумки, сформулюємо...
- Можна зробити низку висновків...
- Здійснене дослідження дозволяє зробити такі висновки: ...
- Дослідження дало можливість сформулювати такі висновки: ...
- У ході експерименту розв'язано поставлені завдання і підтверджено основні положення запропонованої гіпотези, а саме: ...

Додаток 2

План-проспект магістерського дослідження

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Державний вищий навчальний заклад
«Донбаський державний педагогічний університет»
Кафедра педагогіки вищої школи

План-проспект магістерської роботи

ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ-ФІЛОЛОГІВ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ
ВИЩИХ ПЕДАГОГІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Здобувача другого рівня вищої освіти
спеціальності 011 Освітні, педагогічні
науки

ПП

Науковий керівник
доктор пед. наук, професор

Панасенко Елліна Анатоліївна

Слов'янськ – 2020

ЗМІСТ

ВСТУП	
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ-ФІЛОЛОГА	
1.1. Сутність поняття «комунікативна компетентність учителя»	
1.2. Структура комунікативної компетентності майбутнього вчителя-філолога.....	
Висновки до розділу 1	
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ-ФІЛОЛОГА	
2.1. Обґрунтування технології формування комунікативної компетентності майбутнього вчителя-філолога.....	
2.2. Критерії сформованості комунікативної компетентності майбутнього вчителя-філолога	
Висновки до розділу 2.....	
РОЗДІЛ 3. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ-ФІЛОЛОГА	
3.1. Програма та впровадження педагогічного експерименту.....	
3.2. Аналіз результатів експериментальної роботи.....	
Висновки до розділу 3.....	
ВИСНОВКИ	
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	
ДОДАТКИ	

ВСТУП

Актуальність дослідження. Сучасне суспільство розглядає комунікацію як найважливіший засіб обміну інформацією, який еволюціонує від суто теоретичного наукового поняття, від ритуального складника суспільного життя до суттєвого соціального параметра й домінуючого особистісного чинника. Євроінтеграційні процеси, що відбуваються у сучасному українському суспільстві, безпосередньо впливають на стан вітчизняної освіти. Сучасний етап розвитку системи вищої освіти, яка переживає кардинальні зміни, суттєво підвищує вимоги до рівня професіоналізму майбутніх фахівців. Тільки компетентний фахівець може бути конкурентоспроможним в умовах широкого втілення в державі соціально-економічних реформ. За цих обставин національна школа потребує педагога, здатного до використання інноваційних освітніх технологій, утвердження гуманізації та демократизації навчально-виховного процесу, застосування творчого підходу у розв'язанні педагогічних завдань, що, у свою чергу, вимагає відповідного розвитку комунікативних здібностей педагога.

Важливим компонентом професійної діяльності сучасного вчителя залишається технологія вдосконалення його мовленнєво-методичної підготовки. Зрозуміло, що чільне місце, зокрема, у структурі діяльності вчителя належить комунікативному компонентові. Отже, комунікативна компетентність учителя – це його теоретична підготовка в галузі міжособистісної поведінки та пізнання, у знанні логіки, умінні аргументувати висловлювання.

У педагогічній науці накопичено значний досвід підготовки майбутнього вчителя до комунікативної діяльності. Зокрема, сутність педагогічної взаємодії розглядали І. Бех, А. Бойко, А. Бодальов, С. Гончаренко, В. Кан-Калик, В. Сухомлинський, О. Федій та ін., поняття і сутність педагогічної комунікації вивчали Н. Бутенко, О. Жирун, М. Заброцький, С. Левченко та ін., структуру комунікативної компетентності майбутнього вчителя досліджували Н. Бібік, Н. Волкова, Ю. Вторнікова, С. Петрушин, О. Савченко та ін., формуванню комунікативної культури вчителя присвячені роботи Н. Гез, Т. Голанд, Т. Гоффманн, М. Лазарева та ін., технології розвитку комунікативних умінь вчителя та їхні структурні компоненти окреслювали А. Дубаков, Г. Бушуєва, А. Капська, О. Мерзлякова, Д. Хумест та ін.

Технології професійної підготовки вчителя у вузі вивчали Л. Кондрашова, Н. Пов'якель, В. Рижов, Н. Чепелева, Ю. Швалб, Т. Яценко та ін. Загальні принципи гуманістичної організації міжособистісної взаємодії в педагогічному процесі представлені у працях І. Бега, А. Бойко, М. Євтуха, І. Зязюна, В. Кан-Каліка, А. Мудрика, А. Мурашова та ін.

Професійна підготовка вчителів стала предметом дослідження науковців: на загальнотеоретичному (О. Антонова, В. Бондар, А. Булда, Г. Васянович, О. Глузман, С. Лісова, В. Луговий, В. Майборода, С. Майборода, О. Мещанінов, Н. Ничкало, С. Ніколаєнко, О. Плахотнік, Я. Цехмістер) та предметному рівні вивчення проблем педагогічної майстерності майбутнього педагога (Є. Барбіна, С. Вітвицька, О. Дубасенюк).

Актуальність, недостатній рівень теоретичної дослідженості й практичної розробленості зазначеної проблеми зумовили вибір теми нашого дослідження **«Формування комунікативної компетентності майбутніх учителів-філологів в освітньому процесі вищих педагогічних навчальних закладів»**.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати проблему формування комунікативної компетентності учителів та експериментально перевірити технологію формування комунікативної компетентності майбутніх учителів-філологів в освітньому процесі вищих педагогічних навчальних закладів.

Завдання дослідження:

1. Дослідити стан розробленості проблеми комунікативної компетентності майбутніх учителів у науковій психолого-педагогічній, методичній літературі та з'ясувати сутність ключових понять дослідження.

2. Визначити та охарактеризувати структуру комунікативної компетентності майбутніх учителів-філологів.

3. Розробити та обґрунтувати технологію формування комунікативної компетентності у майбутніх учителів-філологів в освітньому процесі вищої школи.

4. Експериментально перевірити ефективність технології формування комунікативної компетентності майбутніх учителів-філологів в освітньому процесі ВНЗ.

Об'єкт дослідження: процес формування комунікативної компетентності у майбутніх учителів-філологів у вищому педагогічному навчальному закладі.

Предмет дослідження: технологія формування комунікативної компетентності у майбутніх учителів-філологів в освітньому процесі вищої школи.

Методи дослідження. У роботі використано такі методи: 1) теоретичні: аналіз наукових джерел із педагогіки, психології, філології з метою розкриття сутності поняття «комунікативна компетентність майбутнього вчителя», визначення критеріїв і показників сформованості комунікативної компетентності майбутнього вчителя; аналіз освітніх програм, навчально-методичних посібників з означеної проблеми; аналіз та узагальнення досвіду роботи з проблеми дослідження для обґрунтування технології формування комунікативної компетентності

майбутнього вчителя-філолога; 2) емпіричні: педагогічне спостереження, бесіди, анкетування, тестування з метою виявлення рівнів сформованості комунікативної компетентності майбутнього вчителя-філолога; моделювання з метою розробки технології формування комунікативної компетентності майбутнього вчителя-філолога; педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний і контрольний етапи) для перевірки ефективності технології формування комунікативної компетентності майбутнього вчителя-філолога.

Теоретичну основу дослідження становлять праці з таких питань: теоретико-методологічні аспекти філософії освіти (В.Андрущенко, Б.Гершунський, І.Зязюн, В.Кремень, В.Лутай); концепції розвитку особистісно орієнтованої освіти, виховання та навчання в сучасних умовах (І.Бех, Є.Бондаревська, С.Подмазін, В.Серіков, І. Якиманська); професійної підготовки майбутніх учителів (О.Абдулліна, В. Бондар, С. Гончаренко, М.Євтух, О.Пехота, С.Сисоєва, П.Щербань), сутність, закономірності та механізми спілкування (К. Абульханова-Славська, Г.Андреева, М.Бітянова, О.Бодальов, Л.Виготський, Б.Паригін, Є.Рогов, С.Рубінштейн, В.Семиченко); специфіка професійного педагогічного спілкування (В.Кан-Калик, О.Леонтьєв, А.Мудрик, Л.Савенкова); зміст і методика розвитку зв'язного мовлення (В.Бадер, О.Біляєв, Л.Варзацька, М.Вашуленко, А.Каніщенко, Т.Ладиженська, М. Львов, І. Синиця).

Експериментальна база дослідження. Експериментальною базою дослідження став філологічний факультет Державного вищого навчального закладу «Донбаський державний педагогічний університет». У дослідженні брали участь 205 студентів.

Наукова новизна та теоретична значущість дослідження полягає в тому, що у роботі науково обґрунтовано технологію формування комунікативної компетентності майбутнього вчителя-філолога, яка ґрунтується на організації взаємодії «викладач-студент», формах і методах навчання та передбачає поетапну організацію діяльності, спрямовану на досягнення максимально можливого в умовах освітнього процесу вищої школи рівня сформованості комунікативної компетентності кожного студента; конкретизовано поняття «комунікативна компетентність майбутнього вчителя-філолога»; обґрунтовано структурні компоненти комунікативної компетентності майбутнього вчителя-філолога.

Практичне значення результатів дослідження полягає в тому, що розроблена технологія формування комунікативної компетентності майбутніх учителів-філологів пройшла експериментальну апробацію. Зроблені висновки можуть бути використані під час підготовки навчальних дисциплін, для оновлення змісту навчальних курсів та використовуватись викладачами ЗВО під час проведення лекційних, практичних та індивідуальних занять з дисциплін психолого-педагогічного циклу.

Додаток 3
План-проспект курсової роботи
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Державний вищий навчальний заклад
«Донбаський державний педагогічний університет»
Кафедра педагогіки вищої школи

План-проспект курсової роботи

**ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ
ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ДО ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНОГО
НАВЧАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ**

Здобувача другого рівня вищої освіти
спеціальності 011 Освітні, педагогічні
науки

ПП

Науковий керівник
доктор педагогічних наук, професор

Панасенко Елліна Анатоліївна

Слов'янськ – 2020

ЗМІСТ

ВСТУП.....	
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНОГО НАВЧАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ.....	
1.1. Становлення і розвиток особистісно орієнтованого підходу до учня в історії педагогічної думки.....	
1.2. Особистісно орієнтований підхід до навчання як сучасна психолого-педагогічна проблема	
1.3. Проблема формування готовності майбутнього вчителя початкових класів до професійної діяльності	
Висновки до першого розділу	
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ДО ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНОГО НАВЧАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ.....	
2.1. Обґрунтування педагогічних умов формування готовності майбутніх учителів початкових класів до особистісно орієнтованого навчання молодших школярів.....	
2.2. Діагностика рівнів сформованості готовності майбутніх учителів початкових класів до особистісно орієнтованого навчання молодших школярів	
2.3. Експериментальна перевірка реалізації педагогічних умов формування готовності майбутніх вчителів початкових класів до особистісно орієнтованого навчання молодших школярів та її результати..	
Висновки до другого розділу	
ВИСНОВКИ.....	
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	
ДОДАТКИ.....	

ВСТУП

Актуалізація теми. Глобальні зміни, які відбуваються в умовах науково-технічного прогресу, економічних і політичних зрушень, приводять до необоротних змін в освіті, до усвідомлення її особливої соціальної ролі, важливого значення як для суспільства в цілому, так і для кожної людини. На початку XXI ст. людство відчуло пріоритетну роль освіти у розв'язанні економічних, соціальних і екологічних проблем. Це зумовлює найважливішу соціальну функцію навчання, яка полягає у формуванні всебічно розвиненої особистості, що є об'єктивною необхідністю в демократичному суспільстві.

Завдання формування особистості передбачають як головний критерій успішності навчання не лише знання, уміння, навички, функціональну підготовленість до виконання певних видів діяльності, але й виховання особистісних якостей: професійної спрямованості, суспільної активності, творчих умінь і здібностей, емоційної сфери. У зв'язку з цим значно підвищується роль навчання в особистісному розвитку і становленні людини, в наданні їй допомоги у розв'язанні життєвих проблем, самовизначенні і самореалізації. Таким чином, змінюється підхід до навчання в суспільстві, його соціальний зміст, характер, цілі і завдання, технології, відношення учасників навчального процесу.

На початку третього тисячоліття найбільш актуальною проблемою практичного оновлення вітчизняної освіти є зміна цілей освітньої системи, перехід до гуманістичної особистісної концепції навчання, яка визначає його основними цілями і результатами не лише набування знань, умінь і навичок, а розвиток і самореалізацію особистісних здібностей і якостей людини, її соціальну і професійну спрямованість, прагнення буди корисною для суспільства і держави.

Кожна людина має своє призначення, яке надано їй природою, Богом або суспільством, в якому вона народжена. І прожити кожен має своє життя, пройти свою траєкторію і вона не може бути однаковою для всіх. Для оптимального набуття знань, умінь і навичок школярем, для самореалізації здібностей і якостей учня у суспільстві, для формування життєвих компетенцій дитини застосовують особистісно орієнтоване навчання у школі.

Основою начально-виховного процесу у сучасній школі є особистісно орієнтований підхід. Суттю особистісно орієнтованої навчання є система основних понять, принципів та методів, що роблять індивідуалізуючий вплив на поведінку людини з метою самовдосконалення особистості дитини, розвитку її суб'єктивності та індивідуальності.

Таким чином, особистісно орієнтований підхід необхідно розуміти, як головний принцип підходу до розвитку в дитині неповторних якостей

особистості, як певний кінцевий результат підготовки до майбутнього життя та формування життєвих компетенцій учнів. На законодавчому рівні нові підходи до професійної підготовки майбутніх освітян знайшли відображення в Національній доктрині розвитку освіти, законах України «Про освіту», «Про вищу освіту». У цих та інших нормативних актах наголошується на необхідності підготовки вчителя як високопрофесійного фахівця, зорієнтованого на особистість дитини, здатного до захисту її інтересів, розвитку і збереження її індивідуальності, спроможного до ефективної професійної діяльності на засадах гуманістичної педагогіки.

Особливої актуальності сьогодні набуває питання формування готовності майбутнього вчителя (у тому числі й учителя початкової школи) до реалізації ідей особистісно орієнтованої освіти. Предметом наукових досліджень Ю. Богданової, Л. Кондрашової, О. Проскури, Г. Штельмах та ін. стали питання формування готовності майбутніх учителів до певних видів педагогічної діяльності. Вагомими у дослідженні теоретико-методологічних і технологічних основ професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів є результати наукових пошуків Ш. Амонашвілі, Н. Бібік, В. Давидова, Д. Ельконіна, Л. Занкова, В. Ковальова, О. Савченко, В. Ставицького, В. Сухомлинського, Л. Хомич та ін.

Сучасні наукові підходи до висвітлення окремих аспектів проблеми підготовки майбутніх учителів до особистісно орієнтованої освіти учнів знайшли відображення в працях українських (І. Бех, І. Зязюн, О. Пехота, С. Подмазін, А. Старєва та ін.) і зарубіжних (Р. Барт, С. Дженсенсон, С. Кульневич, Д. Роббенс, В. Серіков, І. Якиманська та ін.) учених.

Проте, незважаючи на інтенсифікацію досліджень у галузі підготовки освітянських кадрів та впровадження ідей гуманістичної освітньої парадигми в практику роботи загальноосвітньої школи, питання формування готовності майбутніх учителів початкових класів до особистісно орієнтованого навчання молодших школярів ще не стали предметом спеціального вивчення науковців. Актуальність проблеми та недостатній рівень її розробленості і зумовили вибір теми дослідження – «Формування готовності майбутніх учителів початкових класів до особистісно орієнтованого навчання молодших школярів».

Об'єкт дослідження – процес професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів у вищих педагогічних навчальних закладах.

Предмет дослідження – педагогічні умови формування готовності майбутніх учителів початкових класів до особистісно орієнтованого навчання учнів молодшого шкільного віку.

Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці педагогічних умов формування готовності майбутніх учителів початкових класів до особистісно орієнтованого навчання молодших школярів.

Відповідно до проблеми, об'єкта, предмета, мети сформульовано основні **завдання дослідження**:

1. Проаналізувати проблему особистісно орієнтованого навчання в історії вітчизняної та зарубіжної педагогічної думки.

2. Вивчити стан розробленості проблеми особистісно орієнтованого навчання та готовності майбутніх учителів початкових класів до його реалізації у сучасній педагогічній теорії та практиці.

3. Теоретично обґрунтувати педагогічні умови формування готовності майбутніх учителів початкових класів до особистісно орієнтованого навчання молодших школярів.

4. Експериментально перевірити ефективність реалізації педагогічних умов формування готовності майбутніх учителів початкових класів до особистісно орієнтованого навчання молодших школярів.

Теоретичну основу дослідження становлять: психологічні теорії особистості (К. Абульханова-Славська, А. Асмолов, Г. Балл, Л. Виготський, В. Давидов, Д. Узнадзе та ін.); теорії гуманістичної психології (А. Адлер, Е. Берн, У. Джеймс, Е. Еріксон, К. Роджерс, А. Маслоу, В. Франкл, Е. Фром та ін.); концепції особистісно орієнтованої педагогіки (І. Бех, О. Бондаревська, І. Зязюн, О. Пехота, С. Подмазін, В. Серіков, І. Якиманська та ін.); праці українських і зарубіжних учених, присвячені фундаментальним питанням професійної підготовки майбутнього вчителя взагалі та вчителя початкової школи зокрема (О. Абдулліна, Ш. Амонашвілі, Н. Бібік, А. Бойко, В. Буряк, В. Гриньова, В. Лозова, О. Мороз, І. Прокопенко, В. Сухомлинський, Г. Троцько, І. Федоренко, Л. Хомич та ін.); дослідження з питань формування готовності вчителя до професійної діяльності (Л. Кондрашова, Н. Кузьміна, В. Моляко та ін.).

Досягненню мети і розв'язанню поставлених завдань сприяло використання комплексу методів дослідження: *теоретичних*: методів ретроспективного, порівняльного та системного аналізу для зіставлення різних поглядів на досліджувану проблему, розгляду теоретичних питань з метою визначення поняттєво-категоріального апарату дослідження, обґрунтування педагогічних умов формування готовності майбутнього вчителя початкових класів до особистісно орієнтованого навчання молодших школярів; *емпіричних*: педагогічного експерименту, прогностичних методів (експертних оцінок, узагальнення незалежних характеристик), діагностичних методів (анкетування, тестування, бесіди, опитування), обсерваційних методів (спостереження, самоспостереження, самооцінки) для виявлення рівня готовності майбутніх учителів початкових класів до особистісно орієнтованого навчання молодших школярів.

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальна робота проводилась на базі факультету початкової, технологічної та професійної освіти Державного вищого навчального закладу «Донбаський державний педагогічний університет». Всього дослідженням було охоплено 106 студентів.

Наукова новизна і теоретичне значення результатів дослідження полягає в тому, що в ньому визначено й теоретично обґрунтовано педагогічні умови формування готовності майбутніх учителів початкових класів до особистісно орієнтованого навчання молодших школярів, що виявляються в цілісному характері підготовки студентів завдяки включенню до її змісту взаємопов'язаних блоків, націлених на формування функціональних і особистісних компонентів готовності; спрямованості підготовки на становлення студентів як суб'єктів особистісно орієнтованого навчання молодших школярів завдяки суб'єкт-суб'єктному характеру взаємодії учасників навчально-виховного процесу, індивідуалізації навчання майбутніх освітян, створенню умов для їхньої професійної та особистісної самореалізації.

Практичне значення одержаних результатів полягає в розробці й упровадженні в практику роботи вищого педагогічного навчального закладу факультативного курсу «Технологія особистісно орієнтованого навчання молодших школярів», особистісно орієнтованих лекційних і практичних занять з нормативних та елективних навчальних курсів. Матеріали дослідження можуть бути використані під час лекційних та практичних занять з дисциплін «Педагогіка», «Основи педагогічної майстерності» та ін., у ході підвищення кваліфікації педагогічних працівників.

Апробація і впровадження результатів дослідження здійснювались через публікацію матеріалів роботи у виданні, яке внесено до міжнародних наукометричних баз. Основні положення дослідження, його результати доповідалися й обговорювалися на засіданнях кафедри педагогіки вищої школи та щорічних науково-практичних конференціях викладачів та здобувачів вищої освіти Державного вищого навчального закладу «Донбаський державний педагогічний університет».

Додаток 4

Приклад оформлення наукової статті

УДК 88.411.9

ПАНАСЕНКО Елліна

докт. пед. наук, професор, завідувач кафедри практичної психології,
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

пров. Учительський, 1, м. Слов'янськ, Донецька обл., Україна, 84112

E-mail: ellinapanasenko@ukr.net

МАКАРЕНКО Андрій

канд. пед. наук, доцент, доцент кафедри медико-біологічних основ
охорони життя та цивільного захисту, ДВНЗ «Донбаський державний
педагогічний університет»

пров. Учительський, 1, м. Слов'янськ, Донецька обл., Україна, 84112

E-mail: makarenko.slavyansk@gmail.com

СТРИЖАК Римма

студентка педагогічного факультету, ДВНЗ «Донбаський державний
педагогічний університет»

пров. Учительський, 1, м. Слов'янськ, Донецька обл., Україна, 84112

E-mail: strizakrimma@gmail.com

© Панасенко Е., Макаренко А., Стрижак Р. 2020

ПРОБЛЕМА ДЕВІАНТНОЇ ТА ДЕЛІНКВЕНТНОЇ ПОВЕДІНКИ У НЕПОВНОЛІТНІХ ПРАВОПОРУШНИКІВ: ПСИХОЛОГО- ПЕДАГОГІЧНИЙ АНАЛІЗ

Анотація. У статті порушено проблему девіантної та делінквентної поведінки у неповнолітніх правопорушників. Розкрито сутність та специфіку основних дефініцій дослідження («правопорушення», «неповнолітній правопорушник», «девіантна поведінка», «делінквентна поведінка») у наукових працях та довідникових джерелах. Девіантну поведінку трактовано як поведінку, що не відповідає загальноприйнятим нормами міжособистісного спілкування, а також правовим, соціально-психологічним чи моральним нормам, призводить до їх порушення, носить дозлочинний характер і здійснюється в рамках психічного здоров'я. Делінквентна поведінка розглядається як кримінальна, злочинна поведінка або психологічна тенденція до правопорушення, під якою розуміють кримінальну, злочинну поведінку.

Виявлено чинники (соціально-економічні, морально-етичні, політичні), що сприяють скоєнню неповнолітніми особами правопорушень. Підкреслено, що неповнолітніми правопорушниками є діти підліткового і раннього юнацького віку. Загальними особливостями цього віку визначено: мінливість настрою, сенситивність, самовпевненість, критичність по відношенню до оточуючих.

Схарактеризовано тенденції скоєння неповнолітніми правопорушень: збільшення кількості правопорушень, груповий і організований характер злочинності, зв'язок правопорушень неповнолітніх з алкоголізмом та наркоманією, негативний вплив та аморальні установки неблагополучних родин, зниження позитивного впливу закладів освіти, недостатня організованість дозвілля неповнолітніх, недоліки в діяльності соціальних інститутів та організації профілактики злочинності. Основними причинами, які штовхають неповнолітніх на правопорушення, визнано матеріальну вигоду, бажання самоствердитися і набути авторитет серед однолітків.

Представлено систему соціальних інститутів, у яких здійснюється психолого-педагогічний супровід неповнолітніх правопорушників. Визначено провідні функції (діагностична, прогностична, виховна, освітня, трудова, правозахисна, соціально-медична, профілактична, соціально-побутова, координаційна) соціально-педагогічної роботи з неповнолітніми правопорушниками.

Ключові слова: неповнолітній правопорушник, підлітковий вік, девіантна поведінка, делінквентна поведінка, злочин.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливим науковими чи практичними завданнями. Нині несприятливі соціально-психологічні та економіко-політичні чинники життя в Україні створюють передумови для виникнення у дітей та молоді відчуття невпевненості, нервово-психічної напруги, тривожності, агресивності, які залежно від їхніх індивідуально-психологічних якостей можуть призвести до негативних поведінкових виявів, у тому числі й до виникнення відхилень у поведінці. Сучасні події, що відбуваються в усіх сферах вітчизняного суспільства, зокрема зниження рівня життя, культури багатьох родин, зменшення виховного впливу закладів освіти, продукують зростання злочинності, наркоманії, алкоголізму, безробіття особливо серед неповнолітніх. Більшість злочинів, скоєних ними, має вікову мотиваційну специфіку. Ці правопорушення здійснюються на ґрунті бешкетництва, підлітково-юнацької романтики, прагнення до самоствердження, наслідування авторитетам. Психологічна ситуація перехідного віку, несформованість стійких моральних позицій, неправильне трактування багатьох явищ і ситуацій, висока схильність груповим впливам, імпульсивність виступають поведінковою основою підліткового й раннього юнацького віку. Дослідження соціологів засвідчують, що 60% злочинців-рецидивістів свій перший злочин скоїли у підлітковому віці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Проблеми девіантної та делінквентної поведінки неповнолітніх порушено у працях вітчизняних та зарубіжних

представників різних наукових галузей: філософів (Б. Багіров, Д. Донцов, В. Джеймс, О. Грищук, І. Кон, О. Меренков, Г. Попадинець, Е. Шишкіна та ін.), психологів (Г. Балл, І. Бех, Р. Благута, Г. Костюк, Н. Крейдун, С. Максименко та ін.), юристів (Т. Кальченко, В. Лютий, А. Павловська, О. Чебан, Н. Юзікова та ін.), педагогів (А. Капська, О. Караман, В. Кузьменко, Н. Максимова, В. Оржиховська, С. Харченко, В. Шпак та ін.).

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає у вивченні ключових психолого-педагогічних аспектів проблеми девіантної та делінквентної поведінки неповнолітніх правопорушників у сучасних наукових дослідженнях.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Правопорушення є одним із значущих явищ, що негативно впливають на становлення суспільства. Це самостійне, цілісне та найбільш соціально небезпечне явище. Юристами правопорушення трактується як антигромадська дія, що завдає шкоду суспільству і карається згідно із законом [11]. У вітчизняній соціології правопорушення визначається як неправомірна дія, що є порушенням чинного законодавства [9]. Правопорушенням є будь-яка провина (дія або бездіяльність), що карається за законом у межах правової системи держави. Неповнолітнім правопорушником вважається підліток або юнак, який підозрюється в скоєнні правопорушення або, як встановлено, скоїв його [10]. У сучасній науковій літературі та українському законодавстві неповнолітніми визнаються особи, яким до часу здійснення злочину виповнилось 14 років, але ще не виповнилось 18 років.

Поведінка неповнолітніх в період підготовки і здійснення злочину обумовлена загальними психологічними особливостями, притаманними підлітковому і ранньому юнацькому віку, а також індивідуальними характеристиками таких дітей, що пов'язані з їхнім фізичним і духовним розвитком, умовами життя і виховання. Протиправні вчинки неповнолітніх носять свідомо-вольовий характер, тому відповідно до чинного законодавства вони можуть і повинні нести відповідальність за вчинення суспільно небезпечних дій. Однак варто підкреслити, що фізичний і духовний розвиток особистості у віці 14–18 років ще не завершений, що відбивається на характері його дій і вчинків. Вікові особливості неповнолітніх виконують в основному роль «каталізаторів» і «підсилювачів» протиправної поведінки.

Дослідження проблеми правопорушень передбачає з'ясування їх природи, причин і механізмів відтворення та функціонування, взаємозв'язків з історично обумовленими суспільними процесами, а також шляхів їх подолання. Правопорушення пронизують різні сфери суспільства, його соціальні інститути, суспільні відносини. При цьому

варто враховувати, що правопорушення є результатом деформації особистості. Правопорушення завжди є результатом психологічної, моральної, соціокультурної, правової дезадаптації і протесту особистості проти соціального середовища, ідентифікації із загальноприйнятими нормами.

До чинників, що сприяють скоєнню неповнолітніми особами правопорушень, відносимо:

- соціально-економічні (зниження рівня життя суспільства, неможливість отримати освіту і знайти роботу);

- морально-етичні (відсутність ідеалів і суспільних цінностей у неповнолітніх осіб);

- політичні (недостатня увага з боку держави щодо питань боротьби з правопорушеннями неповнолітніх).

Для того, щоб розробити дієві заходи психолого-педагогічного супроводу неповнолітніх правопорушників, необхідно вивчити психолого-педагогічні особливості цієї категорії злочинців. У першу чергу варто враховувати їхні вікові особливості. Неповнолітніми правопорушниками є діти підліткового і раннього юнацького віку. Психологи серед загальних особливостей цього віку відзначають мінливість настрою, сенситивність (чутливість до оцінки іншими своєї зовнішності, здібностей, умінь тощо), самовпевненість, критичність по відношенню до оточуючих тощо.

Відомий психолог П. Якобсон стверджував, що підлітковий вік є перехідним від дитинства до юнацтва. У підлітковому віці закладаються основи світогляду, формується характер та інші психічні особливості людини, які мають суттєвий вплив на її поведінку, думки, почуття і ставлення до інших людей і навколишнього світу. Проте підлітку ще бракує власного досвіду для визначення оптимальної моделі поведінки, тому схильність до наслідування є характерною особливістю цього віку. Об'єктом для наслідування, в першу чергу, обирається «сильна» особистість, яка не завжди може бути позитивним прикладом. Також для підлітка характерні легка збудливість, різка зміна настроїв і переживань. Він важко переживає образи та здатний навіть на самогубство [12].

Вчений-психолог С. Рубінштейн, характеризуючи процес формування самосвідомості у підлітків, виділив декілька етапів її розвитку: від наївного незнання себе до визначеної, іноді швидко змінної самооцінки. Центр уваги підлітків переноситься від зовнішньої сторони особистості до внутрішньої, від більш-менш випадкових рис особистості до характеру в цілому. З цим пов'язані усвідомлення, іноді перебільшені, власної унікальності і перехід до духовної самооцінки. У результаті підліток самовизначається як особистість на більш високому рівні [6].

У сучасній психолого-педагогічній науці представлено різні підходи до визначення понять «девіантна поведінка» та «делінквентна поведінка». Під девіантною (від латинського *deviatio* «така, що відхиляється») вчені

розуміють поведінку, що не відповідає загальноприйнятим нормам міжособистісного спілкування, а також правовим, соціально-психологічним чи моральним нормам, призводить до їх порушення, носить дозлочинний характер і здійснюється в рамках психічного здоров'я [8]. Девіантна поведінка, по визначенню відомого науковця І. Кона, це система вчинків, що відхиляються від загальноприйнятої чи якої мається на увазі норми, чи то норми психічного здоров'я, права, культури, моралі [3].

Делінквентну поведінку дослідники визначають як: 1) психологічну схильність до правопорушення (останнє пояснює карну відповідальність); 2) вчинок, що відрізняється від кримінального злочину. Термін «делінквентна поведінка» (походить від латинського *delinquens* – «той, хто здійснює вчинок» і англійського – «провинність») потрактований як кримінальна, злочинна поведінка [8] або психологічна тенденція до правопорушення, під якою розуміють кримінальну, злочинну поведінку [7]. У довідникових виданнях делінквентна поведінка визначається як відхильна поведінка, за яку в її крайніх виявленнях настає кримінальна відповідальність [7; 8; 11].

Вітчизняна дослідниця В. Оржеховська стверджує, що делінквентна поведінка виявляється у:

- протиріччі норм і оцінок поведінки в ближньому оточенні, зниженій самооцінці підлітків;
- неблагополучних сімейних стосунках;
- розходженні норм і оцінок різних груп;
- вживанні алкоголю, наркотиків (до цієї групи ще вживається термін «адиктивна поведінка»);
- відчуження від дорослих і негативного самоствердження;
- негативному наслідуванні окремих асоціальних типів» [4].

О. Безпалько розкриває делінквентну поведінку як сукупність протиправних вчинків людини, за які в особливо важких випадках може накладатися покарання відповідно до чинного законодавства [1].

Відомий учений-педагог М. Фіцула розуміє поняття делінквентності як психічну готовність до правопорушення, повторювані асоціальні вчинки і дії, формування негативно спрямованих особистісних установок [10].

Досліджуючи самооцінку підлітка з делінквентною поведінкою, варто виокремити два протилежних напрямку. По-перше, дослідники стверджують, що неадекватна, завищена самооцінка, пов'язана із соціальною дезадаптацією особистості, створює досить широку зону конфліктних ситуацій, а при певних умовах сприяє прояву делінквентної поведінки підлітка. З іншої точки зору, рівень самооцінки у неповнолітніх правопорушників нижче, ніж у підлітків, які дотримуються норм права.

За своєю будовою мотиваційна сфера підлітків характеризується ієрархічною структурою, наявністю певної системи підпорядкування різних мотиваційних тенденцій на основі провідних суспільно значущих та

цінних для особистості мотивів. Так звані невмотивовані вчинки, що є достатньо частими в підлітковому віці, зовсім не безпричинні. Їхні мотиви внаслідок тих чи інших причин, не усвідомлюються підлітком і не піддаються логічному аналізу. Щоб зрозуміти їх, варто чітко розмежовувати напруженість, а нерідко і внутрішню конфліктність психіки підлітка і соціальну конфліктність поведінки. У ранньому юнацькому віці завершується перехідний період, встановлюється динамічний стереотип, чіткіше вимальовується характер, він стає більш стійким. Юнаки діють більш усвідомлено, в їхніх вчинках виявляються організованість і врівноваженість, підвищений інтерес до життєвих явищ, у них зростає відчуття відповідальності за свої вчинки.

Головними тенденціями скоєння неповнолітніми правопорушень є:

1. Щорічне збільшення кількості правопорушень і злочинності серед неповнолітніх осіб.
2. Груповий характер злочинності і правопорушень неповнолітніх.
3. Організований характер правопорушень неповнолітніх.
4. Зв'язок правопорушень неповнолітніх з алкоголізмом та наркоманією.
5. Негативний вплив та аморальні установки неблагополучних родин.
6. Зниження позитивного впливу закладів освіти.
7. Недостатня організованість дозвілля неповнолітніх дітей та молоді.
8. Недоліки в діяльності соціальних інститутів та організації профілактики злочинності.

Основними причинами, які штовхають неповнолітніх на правопорушення, виступають матеріальна вигода, бажання самоствердитися і заробити авторитет серед однолітків.

До соціальних інститутів, у яких здійснюється психолого-педагогічний супровід неповнолітніх правопорушників, належать – загальноосвітні школи, школи-інтернати, школи соціальної реабілітації, позашкільні навчальні заклади, органи місцевої законодавчої та виконавчої влади, районні та міські центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, неурядові організації, дитячі громадські організації, приймальники-розподільники, притулки для неповнолітніх, центри соціально-психологічної реабілітації неповнолітніх, служби у справах неповнолітніх, кримінальна міліція у справах неповнолітніх, освітньо-виховні, психологічні, медичні, спортивні, мистецькі, промислові, соціально захисні, релігійні, громадські установи та організації, окремі особи тощо [5].

Досліджуючи проблему девіантної та делінквентної поведінки неповнолітніх правопорушників, варто звернути увагу на розроблення сучасними дослідниками ефективних напрямів роботи із дітьми цієї

категорії: ресоціалізація, соціальна адаптація, соціально-педагогічні технології роботи з неповнолітніми правопорушниками з різними психологічними вадами й ненормованою поведінкою тощо. Провідними функціями соціально-педагогічної роботи з неповнолітніми правопорушниками є:

- діагностична (визначення особливостей неповнолітнього, його розвитку, соціальних зв'язків; комплексна оцінка потреб для подальшого планування роботи);
- прогностична (розроблення індивідуальних планів роботи з неповнолітнім правопорушником);
- виховна (створення умов для всебічного правового, морального, трудового, художньо-естетичного, фізичного розвитку неповнолітнього правопорушника);
- освітня (задоволення пізнавальних та професійно спрямованих потреб неповнолітнього правопорушника);
- трудова (залучення вихованця до суспільно корисної праці та корисної зайнятості, формування професійних навичок);
- правозахисна (здійснення захисту прав засудженого);
- соціально-медична (створення умов щодо збереження й охорони здоров'я, його зміцнення, профілактики алко- та наркозалежності);
- профілактична (реалізація профілактичних програм, спрямованих на формування відповідальної поведінки, здоровий спосіб життя, попередження правопорушень);
- соціально-побутова (створення оптимальних побутових умов для неповнолітніх правопорушників);
- координаційна (координація цілей і змісту діяльності всіх інституцій, причетних до роботи із неповнолітніми правопорушниками) [2].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отже, в результаті аналізу підходів до розуміння сутності понять «девіантна поведінка» і «делінквентна поведінка» встановлено, що під «девіантною поведінкою» розуміється таке порушення психічно здоровою людиною морально-етичних правил та норм поведінки в суспільстві, що носить дозлочинний характер, а під «делінквентною поведінкою» – порушення тих же норм поведінки, які призводять до кримінальної відповідальності. Психологія неповнолітніх правопорушників дуже складна і має суттєві особливості. Таким підліткам та юнакам властиві неврівноваженість, впертість, імпульсивність. Мотиви поведінки неповнолітніх правопорушників у більшості випадків неясні й суперечливі, внутрішня позиція замаскована і нелегко виявляється, у силу чого педагогічний вплив не завжди досягає мети. Багато з неповнолітніх правопорушників, особливо ті, хто піддавався впливу дорослих злочинців,

виявляють схильність до злочинських звичаїв і традицій, перекручено розуміють громадський обов'язок, честь, романтику, проявляють помилковий героїзм, протиставляють себе колективу. Характеристика особистості неповнолітніх правопорушників свідчить про те, що, хоча ступінь їхньої педагогічної занедбаності їх може бути різний, всім правопорушникам притаманні неправомірні нахили, негативні риси характеру, які поряд з іншими обставинами впливають на скоєння злочину. Сьогодні усі соціальні інститути мають здійснювати системну, цілісну й ефективну роботу щодо психологічного, соціально-педагогічного супроводу і профілактики девіантної та делінквентної поведінки дітей цієї категорії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка в схемах і таблицях: навчальний посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2003. 134 с.
2. Караман О. Л. Функції соціально-педагогічної роботи з неповнолітніми засудженими в пенітенціарних закладах. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2011, Вип. №4 (215). С. 72–80.
3. Кон И.С. Психология ранней юности. М.: Наука, 1989. 452 с.
4. Оржеховська В. М. Профілактика правопорушень серед неповнолітніх: навчально-методичний посібник. Київ: ВіАн, 1996. 352 с.
5. Пліско Є. Ю. Соціальне виховання неповнолітніх правопорушників в Україні: теорія та практика (XX – початок XXI століття): монографія. Слов'янськ: Видавництво Б. І. Маторіна, 2019. 456 с.
6. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии: В 2 т. М.: Педагогика, 1989. Т. 2. 328 с.
7. Словник законодавчих термінів. К.: Основа, 2000. 608 с.
8. Словник-довідник для соціальних працівників та соціальних педагогів / за ред. А. Капської. Київ: Укр. держ. центр соціальних служб для молоді, 2000. 260 с.
9. Соціологія: підручник / за заг. ред. проф. В. П. Андрущенко, проф. М. І. Горлача. Харків–Київ: Книжкова фабрика «Глобус», 1998. 624 с.
10. Фіцула М. М., Парфанович І. І. Відхилення у поведінці неповнолітніх: шляхи їх попередження та подолання: навчально-методичний посібник. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2008. 432 с.
11. Юридична енциклопедія: в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. К.: Укр. енцикл. Т.2. 1998. 576 с.
12. Якобсон П. М. Чувства, их развитие и воспитание. М.: Знание, 1976. 64 с.

ПАНАСЕНКО Эллина

докт. пед. наук, профессор, заведующая кафедры практической психологии, ГВУЗ «Донбасский государственный педагогический университет»

пер. Учительский, 1, г. Славянск, Донецкая обл., Украина, 84112

E-mail: ellinapanasenko@ukr.net

МАКАРЕНКО Андрей

канд. пед. наук, доцент, доцент кафедры медико-биологических основ охраны жизни и гражданской защиты, ГВУЗ «Донбасский государственный педагогический университет»

пер. Учительский, 1, г. Славянск, Донецкая обл., Украина, 84112

E-mail: makarenko.slavyansk@gmail.com

СТРИЖАК Римма

студентка педагогического факультета, ГВУЗ «Донбасский государственный педагогический университет»

пер. Учительский, 1, г. Славянск, Донецкая обл., Украина, 84112

E-mail: strizakrimma@gmail.com

ПРОБЛЕМЫ ДЕВИАНТНОГО И ДЕЛИНКВЕНТНОГО ПОВЕДЕНИЯ У НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ ПРАВОНАРУШИТЕЛЕЙ: ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ

Резюме. В статье представлена проблема девиантного и делинквентного поведения у несовершеннолетних правонарушителей. Раскрыта сущность и специфика основных дефиниций исследования («правонарушение», «несовершеннолетний правонарушитель», «девиантное поведение», «делинквентное поведение») в научных трудах и справочных источниках. Девиантное поведение истолковано как поведение, не соответствующее общепринятым нормам межличностного общения, а также правовым, социально-психологическим или моральным нормам, которое приводит к их нарушению, носит преступный характер и осуществляется в рамках психического здоровья. Делинквентное поведение рассматривается как уголовное, преступное поведение или психологическая тенденция к правонарушению, под которой понимают уголовное, преступное поведение.

Выявлены факторы (социально-экономические, морально-этические, политические), способствующие совершению несовершеннолетними лицами правонарушений. Подчеркнуто, что несовершеннолетними правонарушителями являются дети подросткового и раннего юношеского возраста. Общими особенностями этого возраста определены: изменчивость настроения, сенситивность, самоуверенность, критичность по отношению к окружающим.

Охарактеризованы тенденции совершения несовершеннолетними правонарушений: увеличение количества правонарушений, групповой и организованный характер преступности, связь правонарушений несовершеннолетних с алкоголизмом и наркоманией, негативное влияние и аморальные установки неблагополучных семей, снижение положительного влияния учебных заведений, недостаточная

организованность досуга несовершеннолетних, недостатки в деятельности социальных институтов и организации профилактики преступности. Основными причинами, которые толкают несовершеннолетних на правонарушения, является материальная выгода, желание самоутвердиться и создать авторитет среди сверстников.

Представлена система социальных институтов, в которых осуществляется психолого-педагогическое сопровождение несовершеннолетних правонарушителей. Определены ведущие функции (диагностическая, прогностическая, воспитательная, образовательная, трудовая, правозащитная, социально-медицинская, профилактическая, социально-бытовая, координационная) социально-педагогической работы с несовершеннолетними правонарушителями.

Ключевые слова: несовершеннолетний правонарушитель, подростковый возраст, девиантное поведение, делинквентное поведение, преступление.

PANASENKO Ellina

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Practical Psychology, Donbas State Teacher's Training University

1, Vchytelskyi Lane, Sloviansk, Donetsk region, Ukraine, 84112

E-mail: ellinapanasenko@ukr.net

MAKARENKO Andrii

Ph.D (Pedagogy), Associate Professor, Associate Professor at the Department of Medical and Biological Basis of Life Security and Civil Protection, Donbas State Teacher's Training University

1, Vchytelskyi Lane, Sloviansk, Donetsk region, Ukraine, 84112

E-mail: makarenko.slavyansk@gmail.com

STRYZHAK Rymma

student of the Pedagogical Department, Donbas State Teacher's Training University

1, Vchytelskyi Lane, Sloviansk, Donetsk region, Ukraine, 84112

E-mail: strizakrimma@gmail.com

THE PROBLEM OF DEVIANT AND DELINQUENT BEHAVIOR OF MINOR OFFENDERS: PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL ANALYSIS

Summary. The article deals with the problem of deviant and delinquent behavior of minor offenders. The essence and specificity of the main definitions of the research («offense», «minor offender», «deviant behavior», «delinquent behavior»). It is emphasized that minor offenders are children of teenage and early adolescence age. The trends of offenses by minor persons are characterized by the high rate of offenses, group and organized character of crimes, the offence delinquency with alcoholism and drug addiction, negative impact and immoral attitudes of disadvantaged families, the reduction of positive impact of

educational institutions, etc. The leading functions of social and pedagogical work with minor offenders are identified.

Abstract. Introduction. Unfavorable socio-psychological and economic-political factors of life in Ukraine create the prerequisites for showing of children and young people the feeling of insecure, nervous and psychological tension, anxiety, aggressiveness, which depending on their individual and psychological qualities can lead to the negative behavioral expressions, including the occurrence of behavioral deviations.

Analysis of publications. The problems of deviant and delinquent behavior of minor offenders were raised in the works of domestic and foreign representatives of various scientific fields: philosophers (B. Bagirov, D. Dontsov, V. James, I. Kohn, E. Shishkina, etc.), psychologists (G. Ball, I. Beh, N. Kreydun, S. Maksimenko, etc.), lawyers (T. Kalchenko, V. Luty, A. Pavlovskaya, O. Cheban, N. Yuzikova, etc.), educators (A. Kapska, O. Karaman, V. Kuzmenko, N. Maksimova, V. Orzekhovska, S. Kharchenko, V. Shpak, and others).

Purpose. The purpose of the article is to study the key psychological and pedagogical aspects of the problem of deviant and delinquent behavior of minor offenders in the modern scientific researches.

Results. Offenses pervade various spheres of Ukrainian society, its social institutions, and social relations. Offenses are the result of deformation of the individuality, psychological, moral, socio-cultural and legal maladaptation and protest of the individuality against the social environment, the identification with the accepted norms. Any fault (action or inaction) can be named as the offense and punished by the law within the legal system of the state. A teenager or a young man who is suspected of committing an offense or committed it can be named as a minor offender. The factors that contribute to the commission an offenses by the minor persons are: 1) socio-economic (the reducing of the living level of society, the inability to get education and find a job); 2) moral and ethical (lack of ideals and social values of minors); 3) political (the insufficient attention by the state on the fight against the minor offences). Deviant behavior is described by scientists as the behavior that does not meet the common standards of interpersonal communication, as well as legal, socio-psychological or moral, that leads to their violation, has a beforecriminal nature and is carried out within the framework of mental health. Delinquent behavior is considered in the scientific works as a criminal behavior or a psychological tendency for an offense to be understood as criminal behavior.

The major trends of committing the offenses by the minors are: the high crime rate, the group and organized character of crime, the connection of minor offenses with alcohol and drug addiction, the negative influence and immoral attitudes of disadvantaged families, the reduction of positive impact of educational institutions, etc. The main reasons that push the minors to an

offenses are financial gain, a desire to assert themselves and to earn the authority among their peers.

The system of social institutions was presented in which the psychological and pedagogical support of minor offenders is carried out (secondary schools, boarding schools, schools of social rehabilitation, extra-curricular institutions, the local legislative and executive authorities, the centers of social services for families, children and youth, non-governmental organizations, distribution centers, shelters for minors, the centers for social and psychological rehabilitation of minors, services for minors, juvenile police, penal colonies, public institutions, organizations, etc.). The leading functions of social and pedagogical work with minor offenders are identified as: diagnostic, prognostic, educational, labor, human rights, social-medical, preventive, social-household, coordination.

Conclusion. The psychology of minor offenders is very complex and has significant features. These teenagers and young men are characterized as imbalance, stubbornness, impulsiveness persons. In most cases, the motives of the minor offenders behavior are unclear and contradictory, the internal position is masked and not easily detected, which is why the pedagogical influence does not always reach the goal. The characteristics of minor personality indicate that all of them have some wrong gradients, the negative character traits that, along with other circumstances, played a role in the crime. Today, all social institutions must develop a main, holistic and systematic work on the psychological, social and pedagogical support and prevention of children of this category.

Keywords: juvenile offender, teenage, deviant behavior, delinquent behavior, crime.

REFERENCES

1. Bezpalko, O. V. (2003). *Sotsialna pedahohika v skhemakh i tablytsiakh: navchalnyi posibnyk* [Social pedagogy in diagrams and tables]. Kyiv: Center of educational literature, 134 p. [in Ukrainian].
2. Karaman, O. L. (2011). *Funktsii sotsialno-pedahohichnoi roboty z nepovnolitnymi zasudzhenymy v penitentsiarnykh zakladakh* [The functions of social and pedagogical work with minor prisoners in penitentiary institutions]. *Visnyk LNU imeni Tarasa Shevchenka – Bulletin of Lahansk Taras Shevchenko National University*, 4(215), 72–80. [in Ukrainian].
3. Kon, I.S. (1989). *Psikhologiya ranney yunosti* [Psychology of early youth]. Moscow: Nauka, 452 p. [in Russian].
4. Orzhekhovska, V. M. (1996). *Profilaktyka pravoporushen sered nepovnolitnykh: navchalno-metodychnyi posibnyk* [Offences prevention among minors]. Kyiv: ViAn, 352 p. [in Ukrainian].
5. Plisko, Ye. Yu. (2019). *Sotsialne vykhovannia nepovnolitnykh pravoporushnykiv v Ukraini: teoriia ta praktyka (XX – pochatok XXI stolittia)*:

monohrafiia [The social education of minor offenders in Ukraine: theory and practice]. Sloviansk: Vydavnytstvo B. I. Matorina, 456 p. [in Ukrainian].

6. Rubinshteyn, S. L. (1989). Osnovy obshchey psikhologii [The basics of general psychology]. Moscow: Pedagogika, 328 p. [in Russian].

7. Slovnyk zakonodavchykh terminiv (2000) [Dictionary of legislative terms]. Kyiv: Osnova, 608 p. [in Ukrainian].

8. Slovnyk-dovidnyk dlia sotsialnykh pratsivnykiv ta sotsialnykh pedahohiv (2000). [Dictionary-directory for the social workers and social educators]. Kyiv: Ukr. derzh. tsentr sotsialnykh sluzhb dlia molodi, 260 p. [in Ukrainian].

9. Sotsiologhiia: pidruchnyk (1998). [Sociology]. Kharkiv-Kyiv: Knyzhkova fabryka «Hlobus», 624 p. [in Ukrainian].

10. Fitsula, M. M., Parfanovych, I. I. (2008). Vidkhylennia u povedintsi nepovnitnikh: shliakhy yikh poperedzhennia ta podolannia: navchalno-metodychnyi posibnyk [The deviation in minors' behavior: ways of prevention and overcoming]. Ternopil: Navchalna knyha – Bohdan, 432 p. [in Ukrainian].

11. Yurydychna entsyklopediia: v 6 t. (1998). [Juridical encyclopedia]. Kyiv: Ukr. entsykl., 576 p. [in Ukrainian].

12. Yakobson, P. M. (1976). Chuvstva, ikh razvitie i vospitanie [Feelings, their development and upbringing]. Moscow: Znanie, 64 p. [in Russian].

Додаток 5

Приклад написання тез на науково-практичну конференцію

Елліна Анатоліївна Панасенко

м. Слов'янськ, Україна

ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МАЙБУТНЬОГО ПРАКТИЧНОГО ПСИХОЛОГА ЗАКЛАДУ ОСВІТИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ

В умовах розвитку сучасної освітньої парадигми вищої школи в Україні компетентність фахівця розглядається як сукупність сформованих під час професійної підготовки професійно-особистісних утворень – компетентностей, – що містять інтелектуальні, емоційні та моральні компоненти, а також фахово необхідні знання, уміння, ставлення, досвід діяльності та поведінкові моделі особистості, сформовані в процесі професійного навчання. Такий комплекс компетентностей на базі набутих психологічних, педагогічних, соціальних, культурологічних, організаційно-методичних, управлінських та інших знань становить єдину цілісну професійно-особистісну якість – професійну компетентність психолога закладу освіти, яка формується та розвивається в ході професійного навчання та практичної діяльності на принципах гуманістичності освіти та динамічності педагогічної парадигмальної моделі сучасної вищої школи.

Вивченню різних аспектів проблеми професійної компетентності фахівця присвячено дослідження таких науковців, як К. Абульханова-Славська, А. Деркач, О. Леонтьєв, С. Максименко, С. Рубінштейн та ін. Динаміку процесу формування і розвитку професійної компетентності вивчали О. Бодальов, Н. Кузьміна, А. Маркова, А. Петровський, В. Шадріков та ін.

Професійна компетентність є якісною інтегрованою характеристикою ступеня оволодіння особистістю своєю професійною діяльністю та передбачає: усвідомлення своїх спонукань до цієї діяльності – потреб і інтересів, ціннісних орієнтацій, мотивів діяльності, уявлень про свої соціальні ролі; оцінку своїх особистісних властивостей і якостей як майбутнього фахівця – професійних знань, умінь і навичок, професійно важливих якостей; регулювання на цій основі свого професійного становлення.

Розуміння інтегрованої сутності професійної компетентності дозволяє розглядати її на основі компетентнісного підходу як комплекс складових – компетентностей, що охоплюють всі сфери особистісних, професійних і суспільно ціннісних якостей і уможливають виконання певної діяльності на засадах вискоелективної професіоналізації. Відома

вчена А. Маркова на базі оцінки різних аспектів розвитку професіоналізму фахівця вирізняє такі основні види професійної компетентності, як:

– спеціальна (діяльнісна) професійна компетентність, що полягає в опануванні власне професійною діяльністю на досить високому рівні та містять не тільки спеціальні знання, але й уміння застосувати їх на практиці; здатність проектувати свій подальший професійний розвиток;

– соціальна компетентність як соціальна відповідальність за результати своєї професійної праці, здатність до співробітництва, високий рівень професійної взаємодії та спілкування;

– особистісна компетентність як володіння прийомами особистісного самовираження та саморозвитку, протистояння професійній деформації;

– індивідуальна компетентність як володіння прийомами самореалізації та розвитку індивідуальності в рамках професії, здатність до індивідуального самозбереження, готовність до професійного росту [1].

Спираючись на дослідження В. Зазикіна, С. Максименка, А. Семенової у загальній структурі професійної компетентності можна виділити п'ять основних компонентів:

1) гностичний (когнітивний), що характеризує наявність необхідних професійних знань;

2) регулятивний, що дозволяє використовувати наявні знання для виконання власне професійних завдань;

3) рефлексивно-статусний, що на основі адекватної оцінки та самооцінки надає право діяти за рахунок визнання фахової авторитетності;

4) нормативний, що визначає сферу і коло професійних повноважень;

5) комунікативний, важливість якого зумовлена тим, що професійна діяльність завжди відбувається в умовах соціально-міжособистісного спілкування та взаємодії, саме тому компетентність виявляється, насамперед, у спілкуванні [3].

У складі професійної компетентності практичного психолога закладу освіти варто виокремити чотири компоненти:

мотиваційно-ціннісний – включає мотиви, установки, творчий вияв особистості психолога в професії; наявність оптимістичної зацікавленості в професійній діяльності;

функціонально-дієвий – виявляється у вигляді знань про способи психолого-педагогічної діяльності, необхідні для реалізації психотехнологій;

комунікативно-емоційний – містить психологічні вміння висловлювати думки, аргументувати й переконувати, передавати емоційну та раціональну інформацію, встановлювати міжособистісні зв'язки, узгоджувати діалогічні позиції, обирати оптимальний стиль спілкування в різних ситуаціях, організувати і підтримувати діалог; емоційну компетентність ми розглядаємо як готовність і здатність фахівця гнучко

керувати емоційними реакціями, як власними, так й інших людей, адекватно ситуаціям та умовам, що змінюються;

рефлексивно-аналітичний – полягає в умінні свідомо контролювати результати своєї діяльності та рівень власного розвитку й досягнень. Рефлексивний компонент є регулятором особистісних досягнень практичного психолога, пошуку особистісного змісту в спілкуванні з клієнтами, а також збудником самопізнання та професійного зростання [2].

Вказані характеристики професійної компетентності практичного психолога закладу освіти не можна розглядати ізольовано, оскільки вони мають інтегрований, цілісний та взаємозумовлений характер.

Отже, професійна компетентність практичного психолога закладу освіти – це не тільки знання, уміння та навички, наявність яких є обов'язковою за кваліфікаційними вимогами, вона також містить і особистісний компонент, що інтегрує певні якості особистості фахівця, системи соціально зумовлених і професійних алгоритмів дій та позицій, формуючи на основі принципів соціальної взаємодії здатність діяти самостійно і відповідально в умовах професіоналізованого соціуму.

Література

1. Маркова А. К. Психология профессионализма. М.: Международный гуманитарный фонд «Знание», 1996. 308 с.

2. Психология профессиональной деятельности: лекции «В помощь преподавателю» / под общ. ред. А. А. Деркача. М.: Изд-во РАГС, 2006. 342 с.

3. Семенова А. В. Развитие профессиональной компетентности фахівців засобами парадигмального моделювання (інтерактивний тренінг): навч.-методич. посібник. Одеса: СВД Черкасов М. П., 2006. 130 с.